
І. В. Кононенко

ОСНОВИ БІРЖОВОГО ПРАВА

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

КИЇВ
КОНДОР

2005

К 64

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як підручник для студентів вищих навчальних закладів
(лист № 14/18.2 – 1763 від 19.07.2005 року)*

Рецензенти:

М. А. Якименко, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедру українознавства Полтавської державної аграрної академії;

Д. А. Селіхов, старший викладач кафедри історії і теорії держави і права Полтавського філіалу Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

Кононенко І.В.

К 64 Основи біржового права: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2005 р. – 546 с.

ISBN 966–351–012–9

У навчальному посібнику на теоретичному і практичному рівні розглянуто проблеми і шляхи будови організаційної моделі біржі. Дано теоретичні основи біржового права та загальне поняття біржі. Показано шляхи розвитку та становлення товарної, фондової та валютної бірж. Висвітлені питання світового досвіду роботи бірж. Проаналізовано особливості ринку цінних паперів та ф'ючерсного ринку, а також питання угод у біржовій торгівлі. Описано прийоми оптимізації параметрів на основі морфологічного та аналого-математичного методів. Додатки визначають основні нормативно-правові акти з навчальної дисципліни «Основи біржового права», а також наводять зразки основних необхідних документів у роботі бірж.

Для студентів вищих навчальних закладів, які вивчають навчальні дисципліни «Біржова діяльність», «Основи біржового права», «Правознавство», «Фінанси і кредит», «Бухгалтерський облік і аудит», «Світова економіка», «Зовнішньоторговельний менеджмент», для викладачів, студентів, спеціалістів та керівників.

ISBN 966–351–012–9

© І. В. Кононенко, 2005

© “Кондор”, 2005

ЗМІСТ

Передмова	5
Частина I. Теоретичні основи біржового права	7
1.1. Історія розвитку організованого гуртового ринку	8
1.2. Предмет біржового права	19
1.3. Організація міжнародного товарно-біржового ринку	24
1.4. Земельний аукціон та його значення	34
Частина II. Загальне поняття біржі	41
2.1. Поняття, структура та управління біржею	42
2.2. Основи біржової справи та її ринкове призначення	48
2.3. Брокерське посередництво на біржі	63
2.4. Правила біржових торгів	76
2.5. Біржовий ринок України та його регулювання	85
Частина III. Товарна біржа	97
3.1. Товарна біржа і її місце в оптовій торгівлі	98
3.2. Виникнення і розвиток товарної біржі. Функції, права та обов'язки товарної біржі	108
3.3. Біржові товари і основні види товарних бірж. Принципи товарних бірж.	117
3.4. Біржові операції. Котирування цін на біржі	127
3.5. Організація будови товарної біржі. Організація біржової торгівлі	132
3.6. Українські товарні біржі	148
Частина IV. Фондова біржа	152
4.1. Поняття фондового ринку	153
4.2. Фондові біржі як суб'єкт економічних відносин. Завдання фондових бірж	155
4.3. Організаційно-управлінська структура фондових бірж	170
4.4. Політика організації будови фондової біржі	203
4.5. Аналіз стану фондових бірж США та Західної Європи	232
4.6. Індeksi на фондовому ринку	242
4.7. Українська фондова біржа	251
Частина V. Валютна біржа	253
5.1. Валютні біржі та їх діяльність	254
5.2. Біржова валютна торгівля та ступінь валютного регулювання і контролю	261
5.3. Валютний кліринг: світовий досвід та його значення	266
5.4. Валютний ризик і управління ним	278
Частина VI. Ринок цінних паперів	293
6.1. Поняття та класифікація цінних паперів	294
6.2. Європапери. Ринок і операції	300
6.3. Біржове котирування цін	320
6.4. Фінансово-економічне оцінювання діяльності ринку цінних паперів	333
6.5. Акції, векселі, гроші	339
6.6. Міжнародний ринок цінних паперів	381
Частина VII. Ф'ючерсний ринок	389
7.1. Історія виникнення світових ф'ючерсних бірж	390
7.2. Організація ф'ючерсної торгівлі. Ф'ючерсний контракт	392
7.3. Основні ознаки біржової ф'ючерсної торгівлі і вплив на неї	398
7.4. Хеджування ф'ючерсних угод. Спекуляція на біржових торгах	399
7.5. Вплив ф'ючерсних бірж на ціноутворення та фінансові розрахунки	409

Частина VIII. Угоди в біржовій торгівлі	413
8.1. Поняття та види біржових угод	414
8.2. Товарні угоди. Товарний арбітраж	419
8.3. Угоди банків з цінними паперами. Поняття та терміни для вивчення	429
Частина IX. Додатки	439
1. Закон України “Про фондову біржу і цінні папери” (із змінами та доповненнями, станом на 01. 05. 2004 року) від 18 червня 1991 року № 1201 XII	439
2. Закон України “Про товарну біржу” (із змінами і доповненнями, станом на 01. 05. 2004 року) від 10 грудня 1991 року N 1956-XII	457
3. Закон України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” (із змінами і доповненнями, станом на 01. 05. 2004 року) від 30 жовтня 1996 року N 448/96-ВР	463
4. Постанова Верховної Ради України “Про Концепцію функціонування і розвитку фондового ринку України” від 22 вересня 1995 року № 33	476
5. Наказ Міністерства сільського господарства і продовольства “Про перелік бірж та порядок обліку продукції” від 10 листопада 1995 року N 302	486
6. Наказ Міністерства сільського господарства і продовольства “Про затвердження Типових правил біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією” від 03 квітня 1996 року N 103/44/62	487
7. Наказ Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку “Про затвердження Положення про реєстрацію фондових бірж та торговельно-інформаційних систем і регулювання їх діяльності” (із змінами і доповненнями, станом на червень 2003 року) від 15 січня 1997 року N 9	497
8. Наказ Міністерства агропромислового комплексу України “Про затвердження переліку товарних бірж” від 16. грудня 1999 року N 372	521
9. Правила Української Міжбанківської Валютної Біржі “Правила проведення торгів на Валютній Секції Української Міжбанківської Валютної біржі” від 16 липня 1997 року N 30	523
10. Правила Української Міжбанківської Валютної Біржі “Правила членства у Валютній Секції Української Міжбанківської Валютної біржі” від 16 липня 1997 року N 30	531
11. Правила Української Міжбанківської Валютної Біржі “Прав проведення торгів на фондовій секції Міжбанківської Валютної біржі” від 16 липня 1997 року N 30	542
12. Рішення Аудиторської палати України “Норматив 2. Договір на проведення аудиту” від 14 вересня 1995 року N 35	553
13. Зразок Зобов’язання із здійснення аукціонної операції	557
14. Зразок Заява на вступ до Членів Валютної Секції біржі	558
15. Зразок Масиви даних для визначення коефіцієнту, що враховує вид і частоту зв’язків	559
16. Зразок Реєстраційна картка	560
17. Зразок Зобов’язання сторін	561
18. Зразок Заявка на продаж товару	562
19. Зразок Заявка на товарообмінні операції	563
20. Зразок Аукціонна відомість	564
21. Зразок Договір на постачання товарів	565
22. Зразок Спотовий біржовий контракт	567
23. Зразок Товарооборот ний біржовий контракт	570
24. Зразок Договір - доручення на вчинення угоди «з умовою»	571
25. Зразок Звіт брокера	573
Література	574

ПЕРЕДМОВА

Сучасний стан економіки України, розвиток демократичних засад у суспільстві створюють об'єктивні умови для формування нових фінансових відносин, що не існували раніше в плановій економіці. Якщо в перехідний період ринок праці, фінансові ресурси, товари зазнали істотних змін, то біржовий ринок довелося створювати заново. Перехід до ринкової економіки спричинює докорінні зміни в економічних відносинах у народному господарстві. Насамперед змінюються функції держави, її організаційну роль значною мірою беруть на себе вільні ринкові інститути. Виникає необхідність у формуванні повноцінних гуртових ринків продовольства, сировини для підприємств, цінних паперів і конвертованого грошового капіталу.

Радикальні зміни в економіці призвели до відродження в Україні біржової торгівлі і бірж – товарних, фондових, валютних. Ринковими інститутами є торговельні доми, ярмарки, аукціони та біржові структури. Саме останні за попередні роки досягли значних результатів у купівлі-продажу великих партій товарів, грошових капіталів та цінних паперів. Біржова діяльність, будучи формою існування суб'єкта господарювання, орієнтована на одержання прибутку з метою власної наживи та розвитку і являє собою цілеспрямовані види робіт з підготовки і проведення торгівлі специфічними видами товарів – цінними паперами – за спеціально встановленими правилами.

Біржа розглядається як ринок, на якому через біржових посередників здійснюється гуртова торгівля товарами, валютою та цінними паперами у вигляді торговельних угод або купівлі-продажу. За останні роки перелічені види бірж за специфікою торгів і розрахунків між учасниками почали зливатися, об'єднуватися, працювати за схожими правилами термінового продажу і майбутніх купівель контрактів. Біржовий розвиток за роки незалежності в Україні розпочався у 1990-х роках минулого століття. У ці роки розвитку біржового ринку сприяло достатнє законодавчо-нормативне забезпечення та всебічна підтримка такого процесу державою. В наступні роки біржова активність дещо послабилася через зменшення обсягів виробництва аграрної, промислової та видобувної галузей. Поряд із цим зниження платоспроможності підприємств, розвиток бартерної торгівлі, натуроплати, введення регіональних замовлень без фінансового забезпечення та ринкових засобів закупівлі, особливо на сільськогосподарську продукцію, призвели до скорочення і зупинення діяльності кількох товарних та фондових бірж в Україні. Єдина основа функціонування біржового ринку припускає існування загальних закономірностей у біржовій діяльності, пов'язаних як з її сутністю, так і з формами організації і керування.

Сьогодні в Україні основи біржової діяльності вже закладено. В міру нормалізації загальної економічної ситуації та нагромадження досвіду біржі мають усі шанси стати реальними індикаторами ринкових цін, тобто успішно виконати завдання, яке на них покладається.

Нині біржа визначається як форма організації ринку, що забезпечує вільну торгівлю товарами – товарна біржа, або цінними паперами – фондова біржа. Всі види бірж, серед них валютна і біржа праці, займають провідне місце у формуванні ринково-біржових цін (курсів) на товари та ресурси на основі фактичного співвідношення попиту і пропозиції.

У ході становлення ринкових відносин були створені передумови до формування виробничих структур нових організаційно-правових форм – акціонерних товариств як новостворених, так і тих, що з'явилися в результаті приватизації державної і муніципальної власності. Виникнення в економіці України якісно нових суб'єктів господарювання, сприяло створенню біржового ринку.

Економічні проблеми організації і функціонування біржової справи, методологія організаційної будови біржі передбачають формування структурних підрозділів її інфраструктури на основі систем, що поділяються на функціональні, сервісні та забезпечувальні.

Ціль навчального посібника:

· вивчити економічне середовище біржового ринку як функціональний простір існування бірж;

· виявити на прикладі вітчизняних і світових бірж особливості будови їх організаційно-управлінських структур;

· розробити практичні рекомендації з організації функціонування біржового ринку;

· застосувати їх для будови організаційно-управлінських структур бірж.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

· охарактеризувати біржі як суб'єкти економіки країни;

· визначити поняття біржі;

· розробити основні напрямки, технічну і технологічну політику для будови організаційно-управлінських структур;

· оцінити організацію сучасної системи біржової торгівлі і проблеми формування єдиного біржового простору;

· провести класифікацію елементів організаційно-управлінських структур бірж;

· проаналізувати організаційно-управлінські структури українських бірж;

· сформулювати принципи організаційної будови бірж;

· визначити склад структурних підрозділів біржі та її параметри.

Навчальний посібник виконаний відповідно до навчального плану підготовки фахівців в галузі правознавства, економіки, фінансів і кредиту. Посібник цілком узгоджується з дисциплінами, що закладають основи професійної майстерності фахівця юридичного та економічного профілю.

Видання допоможе студентам вищих навчальних закладів, підприємцям установ різних форм власності більш глибоко пізнати роль, особливості та специфіку діяльності бірж, що існують не лише на просторі України, а й на світовому ринку.

ЧАСТИНА І

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ

БІРЖОВОГО ПРАВА

ПЛАН

- 1.1. Історія розвитку організованого гуртового ринку
- 1.2. Предмет біржового права
- 1.3. Організація міжнародного товарно-біржового ринку
- 1.4. Земельний аукціон та його значення

Поняття та терміни для засвоєння

організований ринок, аукціон, ярмарок, торговий дім, виставка, аукціонна торгівля, лот, гуртово-продовольчий ринок, біржа, замінність цінності, товарна пропозиція, попит покупців, ціна товару, товарно-біржовий ринок, географічний товарно-біржовий ринок, структура ринку, зустрічна заявка, контрактна ціна, ціна пропозиції, довідкова ціна, світова ціна, земельний аукціон

1.1. Історія розвитку організованого гуртового ринку

Виникнення організованого ринку в різних формах пояснюється потребами розвитку як особистого бізнесу, так і сфери повідомлення, яка зв'язує виробників з місцевими покупцями (споживачами) товарів і послуг.

Поняття ринку загалом включає всі процеси, які виникають під час виробничих відносин, заснованих на основі власності. Але з погляду біржової діяльності під ринком слід розуміти відносини, пов'язані з процесом купівлі-продажу. Організований ринок - це організовані певним чином відносини з приводу купівлі-продажу активів: товарів, послуг, цінних паперів тощо.

Залежно від того, який вид активу обертається на ринку, останній може мати специфічні риси своєї організації, але будь-якому організованому ринку притаманні такі риси:

- перелік встановлених правил торгівлі, розрахунків і поставки активів;
- існування організації, яка керує роботою ринку;
- концентрація питань і пропозицій під час роботи;
- регулювання з боку держави і суспільних організацій роботи ринку.

Організований ринок - це впорядкований ринок, де ступінь упорядкованості може бути різним, що знаходить своє відображення в правилах торгівлі, які можуть регламентувати процеси купівлі-продажу того чи іншого виду товарів або будь-якого іншого активу.

Організований ринок не відбудеться, якщо не набереться певна кількість його учасників. Можна розробити правила торгівлі, створити необхідну організацію, але відсутність достатньої кількості продавців і покупців зведе нанівець усі зусилля організаторів ринку, незалежно від того, чи це тільки що сформований ринок, чи давно функціонуючий, але такий, що не встигає за змінами кон'юнктури. Критеріями кваліфікації організованого ринку є:

- вид торгового активу;
- рівень організації;
- походження;
- форма торгівлі.

Залежно від виду *торгового активу* організовані ринки поділяються на:

- організовані товарні ринки;
- ринки цінних паперів (як правило, організовані ринки);
- ринки банківських позик;
- валютні ринки.

За *рівнем організації* ринки умовно можна класифікувати як:

- малоорганізовані, на яких правила торгівлі регулюють далеко не всі сторони процесу торгівлі;
- організовані, на яких правила торгівлі регулюють всі основні елементи процесу торгівлі;
- високоорганізовані, на яких правила торгівлі регулюють практично весь процес торгівлі.

За *походженням* організовані ринки можуть бути:

- самоорганізовані, тобто їх організували самі учасники процесу торгівлі;
- централізовані, тобто ринки організовані з ініціативи держави.

За *формою торгівлі* можуть бути:

- організовані гуртові ринки;
- організована роздрібна торгівля;
- біржові ринки.

Розглянемо характеристики основних форм торгівлі за різними показниками. Наприклад, від торгівлі з гуртових баз біржова торгівля відрізняється специфікою торгів і за наявністю товарів, а від магазинної торгівлі – розмірами партій товарів.

Таблиця № 1.1.

Порівняльна характеристика форм торгівлі

Форма торгівлі	Порівняльна характеристика					
	Наявність постійного місця для торгівлі	Режим роботи	Наявність встановлених правил торгівлі	Наявність товару при укладенні договору	Розмір проданої партії товару	Специфіка торгівлі
Міські ринки	+	нерегламентований	відсутні	наявний	нерегламентований	відкрита
Ярмарково-виставкова	–	сезонний	відсутні	наявний	нерегламентований	публічна
Магазинна	+	постійний	наявні	наявний	роздрібний	відкрита
Біржова	+	постійний	наявні	відсутній	стандартний	публічна
Гуртова	+	постійний	наявні	наявний	гуртовий	відкрита

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що основними відмінними критеріями, за якими порівнюють форми торгівлі є:

- наявність постійного місця для торгівлі;
- встановлені правила торгівлі;
- фізична наявність товару;
- обсяги партій продажу;
- характеристика торгівлі.

Аукціон - це продаж товарів окремими партіями або одиничними примірниками на публічному торзі в обладнаному відповідним чином місці в заздалегідь визначений час за вільними цінами, сформованими за принципом: «хто пропонує більшу ціну».

Завданнями аукціону є:

- організація суворо регламентованого розпродажу продукції, сформованої у великі партії, однорідні за якістю та упаковкою;
- встановлення рівня мінімальних цін, визначення і виплата компенсації товаровиробникам у випадку вилучення їхньої продукції з аукціону з кон'юнктурних міркувань.

Найважливіші аукціонні центри з продажу товарів, що користуються найбільшим попитом:

хутра - Санкт-Петербург, Лондон, Нью-Йорк, Монреаль;

чаю - Лондон, Амстердам, Калькутта, Коломбо;

тютюну - Амстердам, Нью-Йорк;

шерсті - Лондон, Ліверпуль, Сідней, Антверпен;

антикварних і художніх виробів - Лондон, Амстердам.

прянощів - Лондон, Амстердам;

На території колишнього СРСР поширеними є аукціони з продажу хутра в Санкт-Петербурзі та килимових виробів у Ташкенті. Аукціонні товари завжди досить дорогі.

Специфіка товару впливає на періодичність аукціонних торгів. Наприклад, чай продають 1-2 рази на тиждень, хутро – кілька разів на рік. Аукціони можуть організовуватися як окремими торговими фірмами, так і кількома продавцями (тоді збільшується кількість товарів, які продаються, що підвищує попит).

Власник доставляє свій товар аукціонному підприємству. Фахівці оглядають товар, здійснюють необхідне сортування, підбирання, пакування. Така робота інколи триває кілька місяців. Посортовані товари розбивають на партії, які називаються **лотами**. Кожному лоту присвоюється номер, під яким він заноситься в каталог із зазначенням сорту та кількості.

Час і місце аукціону повідомляється через пресу. Крім того, постійним і потенційним покупцям розсилають брошури-проспекти, де зазначено всі умови аукціону: час і місце огляду товарів, умови розрахунків, приймання та здавання товарів, порядок врегулювання суперечок, відомості про товари. Вказуються прізвища власника товарів і аукціоніста. За аукціоністом закріплюється заставне право на товари, що продаються. Аукціонна торгівля характеризується такими особливостями:

- аукціонні товари мають чітко виражені індивідуальні характеристики;
- обов'язковий попередній огляд товарів, дегустації тощо;
- виключається можливість заміни (обміну) після купівлі-продажу одних екземплярів іншими, оскільки за однорідних видів існує суттєва розбіжність в якісних індивідуальних параметрах;
- неприпустимість висування претензій після здійснення торгу щодо якості товарів, окрім прихованих дефектів;
- територіальні аукціони розміщуються якнайближче до ринків виробництва товарів;
- технологія проведення аукціонів залежить від виду товарів, які виставляються на торги.

Початок аукціону передбачає попередню організацію місця його проведення, відбір товарів, їх сортування та формування лотів з присвоєнням їм номерів, видачу номерів зареєстрованим покупцям. Аукціонний торг проводиться за загальною схемою. Кожний товар попередньо отримує ціну і оголошується аукціоністом. У випадку відсутності покупця за певної ціни аукціоніст знижує її і знову починає підвищувати на рівень встановленого кроку, якщо з'являється покупець. Якщо немає інших претендентів, товар переходить до покупця і

йому, за бажанням, надається право придбати за цією ж ціною інші лоти даної партії.

Аукціонний торг може проводитися гласним і німим способом. Аукціонний торг ведеться публічно, почергово на кожний лот. При гласному способі аукціоніст оголошує номер і початкову мінімальну ціну. Присутні починають підвищувати цю ціну. Після триразового запитання “Хто більше?” відбувається удар молотком по столі – і товар переходить у власність того покупця, який запропонував за нього найвищу ціну.

Правила деяких аукціоністів дозволяють знімати товари з аукціону, якщо досягнута вища ціна не задовольняє власника товарів. Тоді через певний час непроданий лот знову виставляється на продаж.

Інколи аукціонний торг проводиться зі зниженням ціни. При цьому оголошується вихідна максимальна ціна. Тоді покупці поступово знижують її. Небезпека втратити товари змушує учасників завищувати ціни.

При безмовному способі проведення аукціону аукціоніст оголошує вихідну мінімальну ціну, а покупець заявляє про її підвищення умовними знаками, (підняттям олівця, пальця, мімікою). Аукціоніст, реагуючи на знаки, оголошує попередньо обумовлену підвищену ціну. Такий спосіб торгу дає змогу його учасникам зберегти в таємниці кількість купленого ними товару та забезпечити конфіденційність покупцеві.

Форми проведення торгів:

· **Англійський аукціон.** Продавці до початку торгів подають свої заявки на продаж за початковою ціною. Вони зводяться в котирувальних бюлетенях, що роздаються учасникам торгу. У ході аукціону, якщо є конкуренція покупців, ціна послідовно підвищується «крок» за «кроком» (розмір кроку аукціону визначається до початку торгів), поки не залишається один покупець і продаж відбувається за найвищою ціною пропозиції.

· **Голландський аукціон.** Початкова ціна висока і ведучий торгів послідовно знижує її до першої згоди покупця, який і стає власником товарів.

· **Подвійний аукціон.** Він припускає наявність конкуренції між продавцями і покупцями. Подвійні аукціони поділяються на онкольний і безупинний аукціон. Подвійні аукціони як форма організації торгівлі найбільш повно відповідають природі фондового ринку.

Після закінчення аукціону або під час його проведення покупець одержує контракт на куплений товар, який обов’язковий для виконання. Оплата за контрактом, як правило, вноситься частинами. Першу частину в межах 30 - 35% вносять на момент укладання контракту, решта – після отримання товару або повідомлення про його відвантаження. В переважній більшості умови аукціонних торгів забороняють покупцеві перепродавати товари до повної виплати його вартості.

Аукціонна торгівля створює як для покупців, так і для продавців сприятливі умови для укладання угод і має певні позитивні моменти порівняно з іншими елементами гуртового ринку:

· забезпечується реалізація значних обсягів продукції за короткий проміжок часу, оскільки регулярність проведення аукціонів і постійна номенклатура товарів формують сталий попит і контингент покупців;

· відбувається укладання угод за ринковими цінами, які сформувалися на конкретному аукціоні, оскільки це публічна форма торгівлі, де є високий попит і пропозиція на значні обсяги продукції;

· використовуються сталі тенденції у цінах і кон'юнктурі на ринку конкретного виду аукціонного товару на тривалий період часу.

Перші аукціони в Україні були організовані Національним банком України, а потім проводилися під егідою різних міністерств. Метою їх проведення було:

· опанування процесом продажу-купівлі товарів, відпрацювання і вдосконалення функцій та правил гуртової торгівлі в ринкових умовах;

· фінансове самозабезпечення товаровиробників на основі продажу реальних товарів;

· встановлення на продукцію ринкових цін, які формуються на основі попиту та пропозиції і стануть індикатором цін на ринку.

У процесі становлення аукціонної торгівлі виявилось, що пропозиція товаровиробників з об'єктивних і суб'єктивних причин була вищою, ніж попит покупців, що позначилось і на рівні цін.

З розвитком біржової торгівлі в Україні поступово відмовилися від аукціонів лише сільськогосподарської продукції. Аукціони проводяться з продажу техніки, обладнання, інших товарів із безпосереднім ознайомленням покупців з якостями товарів та орієнтовними цінами.

Необхідно зазначити, що аукціон не є власником продукції, а тільки місцем зустрічі контрагентів, які укладають індивідуальну угоду і здійснюють розрахунки за нею через аукціон з передачею певної частки платежів чи виторгу в його розпорядження.

Ярмарки - це періодичні торги, що організовуються в установленому місці, де зустрічаються покупець і продавець.

Виникнення ярмарків відноситься до епохи раннього феодалізму. Великі ярмарки були у минулому центрами міжнародного товарообороту і відігравали важливу роль у торгівлі. Вони сприяли виникненню бірж і аукціонів. Ярмарки поділяються на місцеві, національні та міжнародні. За характером виставлених експонатів розрізняють ярмарки універсальні та спеціалізовані.

Завданнями ярмарку є:

· встановлення учасниками ярмарку прямих господарських зв'язків і укладення виготовлювачами, споживачами, посередницькими організаціями угод про постачання продукції;

· формування виготовлювачами планів виробництва продукції, керуючись попитом споживачів;

· прийняття узгоджених рішень щодо виробництва і постачання продукції між виготовлювачами, споживачами і посередницькими організаціями.

Ярмарки проводяться згідно з рішенням Біржового комітету, який затверджує Ярмарковий комітет, до функцій якого входить:

· установлювати періодичність, термін і місце проведення ярмарків;

· визначати склад, створювати робочі органи ярмарку (дирекцію, арбітраж, групу (бюро) з урахування договорів, інші органи, необхідні для виконання поставлених перед ярмарком завдань) і затверджувати їх керівників;

· вирішувати питання, пов'язані з організацією і проведенням ярмарку й укладанням договорів;

· визначати розміри і порядок розподілу витрат на організацію і проведення ярмарку;

· забезпечувати обслуговування ярмарку.

Дирекція ярмарку:

· здійснює керівництво робочими органами ярмарку, організовує рекламу і комерційну діяльність, пов'язану з підготовкою та проведенням ярмарку (оренда приміщення й оглядових площ, їх устаткування й оформлення, підготування необхідної документації, розміщення учасників, оснащення оргтехнікою й АСУ, визначення регламенту роботи тощо);

· забезпечує приймання і збереження в неробочий час поданих на ярмарок зразків та моделей продукції, здійснює технічне сприяння учасникам ярмарку укладати договори, веде встановлену звітність;

· має рахунок у відповідному банку, печатку зі своїм найменуванням.

Директор ярмарку в межах своєї компетенції видає накази і розпорядження, у встановленому порядку призначає і звільняє робітників ярмарку.

Директор ярмарку і його заступник без спеціального на те доручення укладає договори, необхідні для забезпечення діяльності ярмарку, робить розрахунки з його утримання в межах затвердженого кошторису витрат. Фінансові документи підписуються директором ярмарку або його заступником і головним бухгалтером ярмарку.

Група з обліку договорів перевіряє повноваження представників учасників ярмарку, веде необхідну облікову документацію та реєструє договори, укладені на ярмарку; аналізує хід укладання договорів і узгодження специфікацій, готує на вимогу ярмаркового комітету або дирекції ярмарку відповідні аналітичні довідки, записки, пропозиції.

Арбітраж ярмаркового комітету забезпечує правове обслуговування ярмарку, надає консультації з правових питань, розглядає виникаючі на ярмарку розбіжності за укладеними договорами.

Підприємства й організації, що виявили бажання взяти участь у роботі ярмарку як постачальники, направляють, при необхідності, на адресу дирекції ярмарку каталоги, зразки, моделі, проспекти, рекламні бюлетені і т. д.

Укладення договорів і узгодження специфікації на поставку продукції проводиться безпосередньо на ярмарку. При укладенні договорів сторони керуються законодавством, що регламентує порядок укладення договорів. Представники учасників ярмарку повинні мати належно оформлені повноваження для укладання договорів і узгодження специфікації.

Договори на продаж продукції на ярмарках можуть укладатися за поданими підприємствами й організаціями зразками і моделями продукції, за каталогами, проспектами, рекламними бюлетенями та іншою документацією, що характеризує продукцію. Проект договору може бути поданий будь-якою зі сторін. Проект договору і специфікація складаються не менше ніж у трьох примірниках, один із яких після підписання обома сторонами подається в групу (бюро) з обліку договорів. Сторони можуть продовжити на ярмарку термін дії раніше укладеного договору з реєстрації в групі (бюро) з обліку договорів.

Коли виникають заперечення, сторони спільно розглядають розбіжності, а при недосягненні згоди складають протокол розбіжностей і передають на розгляд арб-

ітражу ярмаркового комітету. Суперечки в арбітражі ярмаркового комітету розглядаються за участю представників сторін не пізніше наступного дня після надходження заяви. Протокол засідання арбітражу підписується арбітрами, що брали участь у розгляді суперечок. Виписки з протоколу видаються зацікавленим сторонам у день ухвалення рішення.

Витрати на організацію і проведення ярмарку здійснюються за рахунок коштів учасників ярмарку (підприємств і організацій, кооперативів тощо) у порядку і розмірах, установлюваних ярмарковим комітетом, у межах затвердженого кошторису на проведення ярмарку. Для сьогодення характерним є зростання кількості ярмарків, розширення площ, збільшення машин і обладнання, особливо новітньої техніки у загальній номенклатурі товарів.

Нерідко держава субсидує організацію ярмарків і виставок за кордоном. Ярмарки набувають дедалі більшого значення у міжнародних економічних відносинах, будучи одним із дієвих засобів розширення міжнародної торгівлі, сприяння міжнародному науково-технічному обміну, налагодження взаємин між країнами.

До великих міжнародних ярмарків належать постійно діючі торгові ярмарки у Нью-Йорку, Монреалі, Чикаго, Франкфурті на Майні, Ганновері, Мілані, Палермо, Парижі, Ліоні, Бордо, Марселі, Токію, Осаці. У країнах Східної Європи виділяються ярмарки в Лейпцигу, Брно, Пловдиві, Белграді, Загребі. У країнах, що розвиваються, найвідоміші ярмарки у Тунісі, Касабланці, Дамаску, Алжирі, Тріполі.

Відбуваються такі ярмарки і в Україні. Так, наприклад, у роботі «Сорочинського ярмарку-2000» взяли участь близько ста п'ятдесяти підприємств і організацій, зокрема - 66 харчової і переробної промисловості.

Ярмарки, як правило, не публікують даних про укладені угоди, тому буває важко говорити про їх значення у міжнародній торгівлі.

Організаторами торгових ярмарків і виставок є торгові палати, асоціації та федерації торговців і промисловців, державні та муніципальні органи, а також приватні підприємства.

Організації створюють ярмаркові комітети чи управління ярмарків, які займаються організацією ярмарків: розробляють положення про ярмарок і право участі в ньому; будують і технічно облаштовують павільйони; організують роботу щодо залучення іноземних учасників; готують готелі, ресторани і кафе; забезпечують через урядові органи імпорتنі квоти і валюту для учасників; виробляють правила митного огляду для ярмаркових вантажів; забезпечують пільгові тарифи для вантажів учасників ярмарку; надають для потреб ярмарку транспорт, рекламу та інші засоби; технічну службу; бюро перекладачів; забезпечують відпочинок і культурне обслуговування делегатів.

Питаннями регулювання діяльності міжнародних ярмарків і виставок (складання загального розкладу роботи, ратифікація правових документів, розробка загальних правил участі та ін.) займаються Спілка міжнародних ярмарків, в якій беруть участь 50 країн, і Міжнародне бюро виставок, де поряд із багатьма іншими державами працює й Україна.

Торговий дім - це велика організація комерційного типу, найважливішими особливостями якої є активне проникнення у сферу виробництва товарів, організації операції виробництва і участь у кредитно-фінансових операціях.

Торгові дома виконують страхові, маркетингові, транспортно-експедиторські, складські операції, і тому об'єктами їх діяльності є різні товарні групи, комплекти угод, спрямованих на підвищення ефективності експортно-імпорتنих та інших операцій з товаром. Нинішні торгові дома - це переважно товариства асоційованого типу. Їхніми акціонерами є виробничі та торговельні підприємства, банківські та страхові установи. Їх роль в економічному житті багатьох країн вагома.

Метою створення торгових домів є:

- розвивати товарно-грошові відносини в агропромисловому комплексі;
- забезпечувати вигідні умови реалізації виробленої сільськогосподарської продукції та придбання, на вигідних для сільгоспвиробника умовах, матеріально-технічних ресурсів.

Агропромисловий торговий дім може бути організований як багатопрофільний інвестиційно-торговий комплекс з вираженою спеціалізацією, який здійснює купівлю-продаж продукції широкого асортименту, її експорт та імпорт, створення власного виробництва, надання кредитів, придбання підприємств, передачу їх в оренду, надання інших послуг, зокрема лізинг устаткування та транспортних засобів, транспортне та складське обслуговування тощо.

Основні напрямки роботи торгового дому:

- активізація зовнішньоекономічної діяльності за рахунок концентрації посередницьких операцій;
- оперативне реагування на мінливу кон'юнктуру світових товарних ринків;
- організація виробництва конкурентноздатних товарів;
- об'єднання дрібних і середніх фірм та фінансування їхньої збутової діяльності;
- надання послуг при організації заготівлі, зберіганні та відвантаженні продукції;
- маркетингові дослідження, надання інформаційних, консультативних, рекламних послуг;
- активний вплив на структуру виробництва, в тому числі шляхом інвестування капіталу у виробництво;
- запровадження механізму матеріально-технічного забезпечення товаровиробників.

За організаційно-економічними формами торгові дома можуть бути:

1. Закритими акціонерними товариствами.
2. Відкритими акціонерними товариствами.
3. Приватними комерційними підприємствами.

Акціонером може виступати будь-яка організація. Засновниками можуть стати товаровиробники, переробні підприємства, бази зберігання продукції, транспортні підприємства, банківські та страхові установи, інші юридичні або фізичні особи. Всі засновники мають право брати участь в управлінні справами торгових домів, у розподілі прибутків та одержанні дивідендів. Вкладами засновників у статутний фонд торгового дому можуть бути будинки, споруди, обладнання, інші матеріальні цінності, права на користування землею, природні ресурси, цінні папери, грошові внески.

Функції торгового дому залежать від завдань, які ставить перед собою ця організація, від кількості персоналу та рівня його професійної кваліфікації. До них належать:

а) торговельно-посередницька (здійснюється шляхом укладання угод на товарній біржі від імені та за рахунок клієнта чи безпосередньо від свого імені за свій ра-

хунок та укладання угод на позабіржовому ринку відповідно до замовлень клієнтів і за їхній рахунок);

б) організаційно-виробнича (полягає у сприянні розвитку вертикальної інтеграції та розробленні механізму справедливого розподілу кінцевих результатів угод з реалізації продукції між інтегрованими партнерами);

в) інформаційно-координаційна (пов'язується з акумулюванням, обробкою і поширенням економічної інформації серед асоційованих членів та разових клієнтів щодо поточної кон'юнктури регіонального і зовнішніх ринків через систему надання довідок, рекламних буклетів, повідомлень. Ця служба відповідальна за надання органом статистики інформації про ввезення та вивезення з регіону основних видів продукції та цін на неї);

г) аналітично-консультаційна (має забезпечувати потреби акціонерів в аналітичних матеріалах, прогнозуванні попиту на продукцію на внутрішньому і зовнішньому ринках, середніх цін спотових і форвардних угод, платоспроможності покупців та іншої необхідної інформації).

Інші функції торгових домів можуть здійснюватися в межах кожного конкретного статуту.

Іншими функціями залежно від конкретного статуту є: фінансово-інвестиційна діяльність; надання транспортно-експедиційних, сервісно-ремонтних послуг; надання науково-технічних послуг з питань програмного забезпечення, формування та експлуатації інформаційних банків даних з питань економічного, правового характеру. Специфічними є функції агропромислових торгових домів в Україні. До них належать:

- збір інформації про реальний стан товарного ринку сільгосппродукції, антитемпінговий та інший контроль;
- видача покупцям документів про наявність товару із сертифікатом якості і гарантією відвантаження;
- формування лотів продукції сільського господарства та переробки для реалізації через систему аграрних бірж, узгодження цін та інших умов, забезпечення зберігання та відвантаження продукції покупцям.

На сьогодні в Україні чисельність агропромислових торгових домів становить 353, в багатьох районах створено філіали або дочірні підприємства. В окремих областях утворено асоціації або ради агропромислових торгових домів. За підтримки Міністерства аграрної політики створена Рада агропромислових торгових домів України. На рівні сучасних вимог працюють агропромислові торгові дома та їхні філіали у Волинській, Чернігівській, Житомирській, Дніпропетровській, Львівській, Кіровоградській областях.

Основними напрямками роботи агропромислових торгових домів України є:

- постачання матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарським товаровиробникам через мережу створення дочірніх підприємств;
- формування гуртових партій продукції, впровадження системи мікrokредитування та надання інвестицій сільгоспвиробникам;
- надання консалтингових та інформаційних послуг.

Гуртово-продовольчий ринок – комерційна організація, яка створює необхідні умови для продажу і купівлі різноманітних видів продовольчої продукції та укла-

дання торговельних угод. Метою створення ГПР є прискорення та здешевлення просування товару від виробника до кінцевого споживача з виключенням зайвої кількості посередників у торговельному зв'язку, забезпечення рівного доступу всіх товаровиробників і споживачів на цивілізований і конкурентний ринок, вирішення проблеми легалізації гуртової торгівлі і додаткового надходження коштів у бюджеті різних рівнів, покращення упакування і розширення асортименту продукції, створення додаткових робочих місць і, в кінцевому підсумку – захист продовольчого ринку країни в цілому.

Системи гуртово-продовольчих ринків функціонують у багатьох країнах світу – як в економічно розвинутих, так і в тих, що розвиваються. В Іспанії це система підприємств «Меркаса», що поєднує 22 продовольчих ринки. У Франції – «Рюнти», один з найбільших ринків у Європі, створений ще в 1969 році. У Нідерландах сформувалася особлива система гуртових ринків – плодоовочеві аукціони, що працюють на кооперативній основі. Один із перших ГПР виник в Англії у XI - XII століттях і до сьогодні він юридично захищений королівським статутом, який забороняє розташування інших ринків ближче, ніж на 2 – 3 милі до діючого. Гуртові ринки Швеції поділені на «три блоки» – три великі компанії, у чийх руках знаходиться торгівля продовольством і продуктами харчування, що швидко псуються. На їхню частку припадає 85% загального обсягу всіх продовольчих товарів, що споживаються на душу населення. В Японії функціонують два види гуртових продовольчих ринків: центральні – у містах з чисельністю населення понад 200 тис. чол..

Починаючи з 1976, року аналогічні ринки були створені у США, ПАР, Австралії, Іспанії, Франції, країнах Латинської Америки. Згодом гуртово-продовольчі ринки 30 країн створили Всесвітній Союз ГПР, що став протипологом монополістам та іншим олігархічним структурам, які діють на продовольчому ринку світу. Головне завдання Всесвітнього Союзу – формування методів, механізмів та інструментів боротьби з бідністю.

У Росії рішення про створення гуртових продовольчих ринків було прийняте у 1994 році. На сьогодні діє вже 25 гуртово-продовольчих ринків, які працюють у Волгограді, Астрахані, Тулі, Тольятті, Кемерово, Новокузнецьку, Володимирі, Москві.

За асортиментом продукції, яка реалізується через ГПР, останні можуть бути універсальні та спеціалізовані. Універсальні ГПР характеризуються різноманітним асортиментом товарів та наявністю навіть непродовольчих товарів. На спеціалізованих гуртово-продовольчих ринках представлений один або кілька видів товарів.

Створення гуртово-продовольчих ринків в Україні слід починати з вивчення закордонного досвіду їх роботи та врахування певних особливостей і проблем їх становлення в нашій державі.

З огляду на фінансові обмеження, гуртово-продовольчі ринки мають створюватися переважно на основі створених ще за роки радянської влади підприємств гуртової торгівлі, продовольчих баз, розподільчих холодильників, матеріально-технічна база яких найбільш близька за своєю структурою до потреб гуртового ринку.

Створення системи гуртово-продовольчих ринків у регіонах слід будувати за трьохрівневим принципом:

1. Міжрайонні гуртово-продовольчі ринки місцевого значення.

2. Універсальні багатопрофільні гуртово-продовольчі ринки обласного значення.

3. Міжрегіональні гуртово-продовольчі ринки національного значення.

Органами державної влади має проводитися погоджена економічна політика з питань регулювання діяльності гуртових продовольчих ринків, що охоплює всі рівні управління:

- республіканський;
- регіональний;
- місцевий.

Координатором дій регіональної влади є органи державної влади. Основний обсяг робіт зі створення і розвитку системи гуртово-продовольчих ринків лягає на регіональні структури.

Необхідність стимулювання діяльності гуртових продовольчих ринків з боку держави зумовлена створенням більш вигідних умов торгівлі на ринках порівняно з іншими торговельними місцями. У кожному окремому регіоні засоби стимулювання можуть відрізнятися залежно від наявності і підготовленості ринкової інфраструктури, кадрів, фінансового стану регіону.

Успішністю роботи гуртового продовольчого ринку є професіоналізм і висока кваліфікація його керівників та фахівців. З огляду на специфічні особливості гуртової ланки продовольчого ринку, працівники, здійснюючи свою професійну діяльність на ГПР, мають володіти, крім ініціативи, заповзятливості, навичок, ще і знаннями в системі менеджменту, маркетингу, ціноутворення, права, володіти методиками ринкового тестування товару, прогнозування, оцінювання кон'юнктури ринку.

Світовий досвід функціонування структури ГПР вказує на необхідність вирішення належним чином питання страхових відносин у сфері дії гуртово-продовольчого ринку. Вирішення цього питання повинне знизити ризик діяльності ГПР і створити умови для стабільної його роботи.

Світовий досвід страхування ГПР поєднує два його види:

- об'єднання майнових видів страхування і страхування відповідальності адміністрації ГПР;
- страхування майна і відповідальності клієнтів ринку, якими є постачальники і продавці продукції.

На сьогодні в Україні створено близько 257 гуртово-продовольчих і 158 гуртово-плодоовочевих ринків.

Характерними особливостями їхньої діяльності є:

- відсутність розвиненої ринкової інфраструктури;
- недосконалий існуючий механізм проведення торгів;
- переважання у товарообігу дрібногуртових партій, а подекуди і роздрібний продаж;
- переважна локальність діючих за територіальним принципом гуртово-продовольчих ринків, орієнтованих на задоволення потреб місцевих споживачів, а не на вихід товаровиробників на ринки більш високого рівня;
- відсутність належної нормативно-правової бази функціонування гуртових продовольчих ринків.

1.2. Предмет біржового права

Питання про те, що таке біржа і які ознаки входять до складу поняття про неї, важливі насамперед для законодавства. Існує особлива необхідність юридичного визначення і диференціації різних торгових зборів, тому що економічна важливість і ефективність бірж очевидна (досить звернутися до оборотів бірж і порівняти їх з основними макроекономічними показниками економіки держави). Очевидно також і те, що біржа є суб'єктом господарювання і веде господарську діяльність (біржову), виступаючи посередником між покупцями та продавцями. У зв'язку з цим біржа володіє певними, але досить специфічними, правами й обов'язками. Специфіка прав і обов'язків розуміється економічною відокремленістю і важливістю, а отже, наглядом держави. З огляду на все сказане вище, спробуємо, логічно міркуючи, дати визначення терміну «біржа» і вкажемо на основні відмінності біржі від ринку.

У практиці вживання поняття «біржа» означає насамперед будинок, потім час (біржа продовжується з дванадцяти до трьох), і, нарешті, особливий вид ринку. Виключно з останнім значенням ми будемо мати справу надалі.

Насамперед можна було б відзначити, що всяка біржова торгівля являє собою торгівлю замінами цінностями і що в біржовому залі немає ні товарів, ні грошей. Однак діяльність біржі не обмежується тільки цінностями, є біржі, на яких провадяться операції фрахтами. Крім того, існує також питання пов'язане з тим, чи відноситься торгівля по пробі, що надзвичайно часто відбувається на всіх біржах, до торгівлі замінами цінностями. По-друге, характерною рисою біржі можна було б назвати спекуляцію. Однак спекуляція існує також і поза межами біржі. Можна також сказати, що біржа має своїм завданням полегшення торгівлі товарами і цінними паперами. Це безперечно, проте залізниці і багато інших установ також служать цим цілям, але не є біржами. Необхідно знайти інші ознаки біржі, що вирізняють її в порівнянні з ринком.

На біржі товар, яким ведеться торгівля, не повинен бути наявним, більше того, він може взагалі не існувати. Це підтверджує, що лише замінні товари можуть бути предметом біржового обороту. Крім того, на біржі немає так званих дійсних власників товару (виробників, торговців і т.д.) і споживачів, його можуть продавати і купувати не лише власники чи споживачі. Цим і закладається елемент спекуляції.

Коли говорять про ринок, що розвинувся до біржі, мова йде насамперед про збори осіб, що регулярно відбуваються у визначеному місці у визначений час з метою укладення угод. Місце і час – основна постійна вимога, а особи можуть змінюватися. Скрізь, де такі збори не мають визначеного місця і часу, не можна говорити про біржу. Однак названі ознаки нічим не відрізняють біржу від ринку. Відмінності між біржею і ринком визначаються наступним:

- заміністю кодovаних на біржі, але відсутніх товарів;
- існуючою на біржі відмінною від вільного ринку організацією;
- існуючими на біржі офіційно встановленими курсами і котируваннями.

Усюди, де та чи інша ознака відсутня, мова йде не про біржу у визначеному розумінні, а швидше про ринок на проміжних ступенях становлення. Розглянемо докладніше три наведених відмінних ознаки.

Сутність біржі полягає в тому, що вона – особливий вид ринку, де провадиться торгівля замінними цінностями, причому ці цінності і плата за них не пред'являються.

Замінність цінності – це властивість, яка характеризує товар, що становить предмет торгівлі. Наприклад, на ринку купують певного коня, певний букет квітів, шматок м'яса. Господарка купує продукти певної якості і сорту. Кота в мішку ніхто не купує. Характерною ознакою ринку є присутність покупців і продавців, наявність грошей і товару. На біржі найчастіше представлені торговці. Спочатку тут були виробники і споживачі, але їх поступово витіснили купці. Торг на біржі йде не про визначений фізично присутній товар, скажімо мішок жита, а просто про жито, тобто про вид товару, коли один мішок жита можна замінити іншим рівноцінним. Звідси випливає, що всі товари на біржі заміщаються або замінні. Замінність товарів, що провадиться на біржі, приводить до одного дуже важливого наслідку: цінні папери чи товари, що продаються, чи ті, що купуються, на біржі можуть бути відсутні. Ця обставина створює величезні переваги для торгівлі і для біржі. Наявність товарів перетворило б біржу знову в ринок і до його розмірів були б зведені обороти.

Із замінності товарів і цінностей випливає і другий наслідок. Цінні папери чи товари не тільки не повинні бути на момент купівлі наявними, вони не повинні бути навіть у розпорядженні власника, оскільки це біржова спекуляція. Вона заснована на тому, що кожну купівлю можна компенсувати продажем і кожен продаж – купівлею. Наприклад, на цукровій біржі угоди можуть укладатися на постачання цукру, коли буряк, з якого буде отриманий цей цукор, ще лише посіяний.

Друга відмітна ознака біржі – організованість. Біржа – організований ринок, тобто в ній є органи для визначених функцій, зв'язаних з керуванням, підтриманням порядку, нормуванням біржових угод тощо. Ринок такої будови не знає. Єдиний орган, що властивий ринку, займається підтриманням порядку. Продавці та покупці на ринку становлять велику неорганізовану масу. Але всюди, де ринок піднімається до рівня біржі, з'являються і її органи. Однак ці органи не скрізь ті самі. Кожна біржа має свою організаційну будову, але всі мають, принаймні, біржовий комітет – головний і вищий орган біржі.

Біржа – це організація, що має своєю метою не тільки торгівлю замінними цінностями, а також і встановлення цін. Установлення цін на біржі відбувається регулярно і під загальним контролем, тобто прикривається авторитетом усіх зборів чи їх правління. Де немає такого офіційного котирування цін, там немає і біржі. Завдяки біржі кожен цінний папір, кожен товар і под., що котирується на ній, одержує точну оцінку своєї мінової вартості, і ця оцінка стає для комерційного світу тим рівнем, на який орієнтуються ті, хто укладає угоди поза біржею.

Біржа є організованим ринком для торгівлі замінними цінностями, процес утворення цін на якому відбувається під суспільним контролем. Завдання біржі - не постачання економіки сировиною, капіталом, валютою, а організація, упорядкування, уніфікація ринків сировини, капіталу і валюти.

Крім чіткої організаційної структури кожна біржа використовує принцип саморегулювання, тобто має свої біржові нормативні акти, що є основою біржової діяльності конкретної біржі. До них відносять Установчий договір, Устав біржі, Правила проведення торгів.

Схема № 1.1.

В Установчому договорі:

- перелічені засновники біржі; визначена мета її створення і способи реалізації поставленого завдання;
- встановлена відповідальність засновників за зобов'язаннями біржі;
- встановлений первинний розмір статутного фонду;
- проведений розподіл статутного фонду на акції і порядок їх розподілу між засновниками;
- визначені права й обов'язки засновників;
- поданий порядок розподілу прибутку й уставного резервного фонду;
- виписані умови припинення діяльності біржі;
- вказане місцезнаходження і реквізити біржі.

Як правило, Устав біржі включає такі розділи:

- загальні положення;
- завдання створення біржі;
- діяльність біржі;
- розмір, порядок утворення і зміни статутного капіталу, фондів і прибутків біржі;
- права й обов'язки членів біржі;
- керування біржею;
- облік і звітність біржі;
- припинення діяльності біржі.

У Правилах проведення торгів знаходять висвітлення такі питання:

- учасники біржових торгів і порядок їх проведення;
- біржовий товар, порядок виставлення і зняття його з торгів;
- біржові угоди, їх види, порядок реєстрації, оформлення, розірвання і визнання їх недійсними;
- дозвіл спорови і санкції за порушення правил біржової торгівлі.

Підсумовуючи усе вищесказане, можна визначити основні функції біржі:

1. Організація ринку за допомогою біржового механізму:

· насамперед біржа забезпечує попит, що безпосередньо не пов'язаний з його використанням. Специфічно біржовий попит і пропозицію здійснюють діячі біржі – біржові спекулянти. Біржова торгівля забезпечує можливість того, що при існуючих цінах не буде ні дефіциту, ні затоварення;

· на біржі звертається не сам товар, а титул власності на нього чи контракт на постачання товару. Сучасна товарна біржа – це ринок контрактів на постачання товару при відносно невеликих розмірах його реальних поставок. Біржа, не зв'язуючи рух великих мас товарів, вирівнює попит і пропозицію;

2. Організація ринку через стабілізацію цін:

· коливання ціни, викликані розбіжністю реального попиту та реальної пропозиції, слабо еластичні, не погашаються негайно, а швидше володіють акумулятивністю – здатністю перетворюватися в різкі коливання ціни. Біржова спекуляція є механізмом не здуття цін, а їхньої стабілізації;

· важливим фактором стабілізації цін є гласність укладення угоди, публічне встановлення цін на початок і кінець біржового дня (біржове котирування), обмеження денного коливання цін межами, установленними біржовими правилами. З цим зв'язана інформаційна діяльність бірж.

3. Вироблення товарних стандартів, установа сортів, прийнятних для споживачів, реєстрація марок фірм, допущених до біржової торгівлі. Останнє особливо важливо, тому що це свого роду ценз на якість продукції, зробленої фірмою. Важливою стороною діяльності біржі є стандартизація типових контрактів, своєрідне встановлення традицій торгівлі.

4. Виконання товаропровідної функції, тобто тієї, завдяки якій вони і виникли – купівлі і продажу реального товару.

5. Стабілізують і витрати на виробництво інших, не тільки біржових товарів.

6. Стабілізація грошового обігу і полегшення кредиту. Біржа збільшує обсяг грошового обігу, тому що вона являє собою сферу максимальної ліквідності товарів. Біржа – одна з найважливіших сфер додатка позичкового капіталу, оскільки вона надає надійне забезпечення позичок і зводить ризик до мінімуму.

7. Врегулювання суперечок і розбіжностей між сторонами – арбітражна діяльність.

8. Інформаційне забезпечення ринку (обов'язкове подання біржею інформації про результати торгів є однією з найважливіших функцій біржі).

Установлення цін на товари, що котуються на біржі (котирування) (наприклад, ф'ючерсні контракти на покупку/продаж валюти виповнюється за курсом, зафіксованому на біржі на день виконання контракту і т.д.).

Виникнення біржі як періодичні збори купців та інших осіб для здійснення торгових угод із замінними товарами без негайної передачі самих товарів і їх оплати ми вперше зустрічаємо в італійських містах XIII-XV сторіччя. Цими містами

були Венеція, Генуя і Флоренція, через них проходила торгівля між романо-християнським і арабсько-магометанським світом. У цих італійських містах комерційне життя проходило у певних місцях – на площі. На площі Piazza de Banchi у Генуї знаходився монетний двір, тобто місця для столів банкірів, обмінників і нотаріусів. Тут з'явилися вексельні біржі. Сам термін «біржа» вперше почав уживатися в голландському місті Брюге, він походить від назви площі, на якій стояв великий і стародавній будинок, що належав знатному роду Van der Burse, на гербі якого були зображені три гаманці.

Якщо спочатку термін «біржа» співвідносили з назвою площі, то подальше його поширення пов'язувалося з прямим значенням слова burza (шкіряний мішок (у розумінні грошової суми), тобто грошові угоди).

У такому розумінні слова вперше зустрічаємо біржу в XV столітті (1460 рік) в Антверпені, що був на той час центром європейської торгівлі. Своїм виникненням Антверпенська товарна біржа завдячує перцю, ціни на який були регулятором іншого товарного ринку. Майже одночасно з антверпенською біржею виникла інша – Ліонська. Після падіння Антверпена його біржова структура була запозичена іншими містами, головним спадкоємцем став Амстердам. Важливе значення мала не тільки амстердамська товарна біржа, а й фондова. Остання набула нового характеру: центром угод були не державні облігації, а акції. Їх випуск здійснила Ост-Індійська компанія, яка утворилася в 1602 році. Участь у підприємстві, що давало частку в прибутку, іменувалося *actie in de compagnie*, отже, акція позначала не процентний папір, а частку учасника в капіталі компанії. Наступною була лондонська біржа (1599 рік). У 1801 році в Лондоні побудували спеціальний будинок для фондової біржі й створили перше біржове товариство.

Для біржової торгівлі характерна висока концентрація оборотів по країнах і біржах. Переважну частину біржового обігу зосереджено у провідних торговельних і фінансових центрах світу – США, Великобританії, Японії, на які припадає до 98 відсотків обсягу біржових угод із товарами у вартісному вираженні. Крім того, на товарних біржах ведеться ф'ючерсна й опціонна торгівля цінностями, валютами, відсотковими ставками тощо.

Формування центрів біржової торгівлі зумовлене дією багатьох факторів. Серед них найважливішими є наявність достатніх фінансових ресурсів, розвиток засобів зв'язку й іншої інфраструктури, зручність географічного положення, сприятливе законодавство в частині податкового і валютного регулювання.

Найбільшою товарною біржею світу є «Чикаго Борд оф Трейд», де укладаються угоди з контрактами на пшеницю, кукурудзу, овес, сою, срібло, золото, а також на державні цінні папери, банківські депозити. У 1992 році кількість проданих на біржі ф'ючерсних контрактів перевищила 112 млн., а опціонних – 26 млн.

Друга за величиною біржа світу також знаходиться в Чикаго – «Чикаго Меркентайл Екскейндж». Власне товари складають порівняно невелику частину її обігу. У 1992 році лише близько 8 млн. угод з 87 млн. було укладено на торгівлю живою великою рогатою худобою, живими свинями, пиломатеріалами. На інші припадає продаж контрактів, в основі яких лежить валюта, євродоларові депозити, державні цінні папери. Обсяг опціонних угод перевищив 17 млн.

Третьою за обігом є «Нью-Йорк Меркентайл Екскейндж». У 1992 році на ній було укладено понад 32 млн ф'ючерсних і 6 млн. опціонних угод із продажу нафти, бензину, дизельного пального, платини і паладію.

Найбільшими біржами Європи є англійські біржі:

- Лондонська біржа металів;
- Лондонська міжнародна нафтова біржа.

Паризька біржа «МАТИФ» у 1992 році вийшла на четверте місце за біржовим обігом після зазначених вище бірж США. Найбільшою японською біржею є Токійська товарна біржа, обіг якої перевищив 12 млн. контрактів. На ній укладаються угоди з бавовняною і вовняною пряжею, каучуком, платиною, золотом, сріблом.

На відміну від міжнародних, регіональні біржі обслуговують переважно ринки декількох країн. Так «Болтик ф'ючерз Ексейндж» у Лондоні веде торгівлю сільськогосподарською продукцією й орієнтується на ринок країн ЄЕС.

Існують національні біржі (японські, бразильські, деякі американські), які обслуговують потреби торгівлі, промисловості лише своєї країни.

Необхідно також відзначити, що весь свій шлях становлення аж до початку 20-го століття біржа проходила, далаючи серйозний спротив з боку суспільної думки. Причини сильної негативної реакції полягали в консервативності суспільства і новизні самої ідеї біржових відносин. Про це навіть писалися вірші і шукалися підтвердження в Біблії.

Основними претензіями, що пред'являлися біржі, були наступні:

- капітали і цінності утворювалися не за допомогою виробництва (потужності будь-якого виробництва в короткостроковому періоді обмежені, а на біржі за один день можна заробити капітал);
- на біржі товар можна було продати, не маючи самого товару, і купити товар, не маючи грошей (більш того, можна було купити товар, що ще не був зроблений).

Однак, незважаючи на це, біржа росла і розвивалася. Існує багато переваг біржі, що зберегли їй життя і дозволили стати органічною і необхідною ланкою будь-якої економіки.

Серед них можна вказати наступні основні:

- біржа значно полегшує торгівлю (мінімумом витрат досягається максимум ефекту, тому що попит та пропозиція великих областей прагнуть зрівноважити один одного з найменшою витратою праці і витратою, що можлива завдяки концентрації продавців і покупців у просторі і часі);
- біржа – важливий фактор у галузі державного кредиту. Вона є великим ринком для спонукуваних капіталів і цінних паперів насамперед для держави і більшості підприємств. Біржа – посередник між тим, хто шукає застосування капіталу, з одного боку, і тим, хто має потребу в капіталі, з другого, тобто вона регулює кредитні, грошові і платіжні відносини як у середині держави, так і між державами;
- біржа також є барометром ділового життя, що показує високий і низький тиск економічного становища.

1.3. Організація міжнародного товарно-біржового ринку

Товарно-біржовий ринок є складною соціально-економічною категорією, суть якої розкривається найбільш повно, якщо розглядати ринок у різних аспектах його діяльності.

Товарно-біржовий ринок - це сфера товарного обміну, де реалізуються відносно щодо купівлі-продажу товарів та визначається лінія господарської діяльності, пов'язана з реалізацією товарів.

До складових елементів товарно-біржового ринку належать:

- **Товарна пропозиція** - це сукупність товарів, які призначені для реалізації, основними джерелами продажу яких є: виробничі потужності підприємств, країн, товарні запаси, імпорتنі закупки.

- **Попит покупців** – це платоспроможна потреба покупців на біржах, яка забезпечується наявністю грошових запасів для придбання товарів.

- **Ціна товарів** – грошовий вияв вартості товарів, що залежить від грошового еквівалента, в основу якого покладено вартість золотого запасу, обсяги грошей в обігу та стан економіки країни в цілому.

Основними показниками функціонування товарно-біржового ринку є:

- місткість товарного ринку (максимально можливий обсяг реалізації товарів з урахуванням рівня платоспроможного попиту, товарної пропозиції та роздрібних цін);

- динаміка розвитку окремих галузей товарного ринку;

- ступінь диверсифікації товарно-біржового ринку (ступінь охоплення різними видами товарів (за асортиментом і ціною) географічного, етнічного, платоспроможного населення країни);

- якість товарів (сукупність властивостей для задоволення потреб);

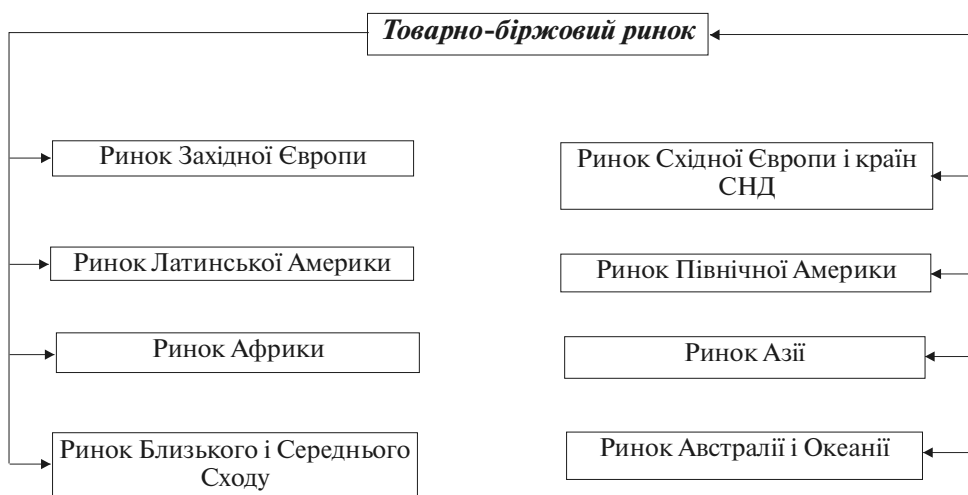
- конкурентоспроможність товарів на ринку (здатність продукції відповідати вимогам конкретного ринку, в основі якого лежить задоволення потреби завдяки якісним, економічним і комерційним чинникам впливу на попит продукції).

Класифікація товарно-біржового ринку, як правило, здійснюється за географічною та товарно-галузевою ознаками.

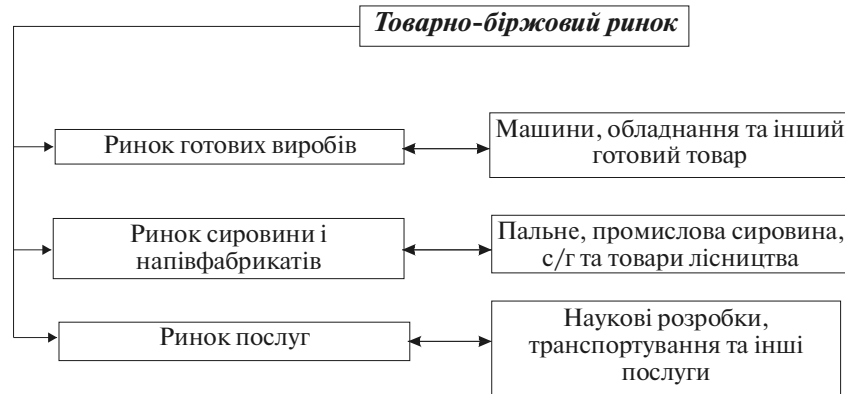
Географічний товарно-біржовий ринок – це поділ ринків окремих регіонів, материків, частин світу з метою виявлення товарного попиту на кожному з них.

Схема № 1.2.

Географічна класифікація товарного ринку

Товарно-галузева класифікація товарного ринку

Особливістю товарно-галузевої класифікації товарно-біржового ринку є формування ринків готових товарів, сировини, напівфабрикатів, ринку послуг.

Структура ринку - це сукупність умов, які визначають особливості його функціонування.

При формуванні структури важливе значення має рівень і характер монополізації товарного ринку, її основними варіантами є:

- монополія (один продавець і необмежена кількість покупців);
- монополія (один покупець і необмежена кількість продавців);
- олігополія (кілька продавців і необмежена кількість покупців);
- олігополія (кілька покупців і необмежена кількість продавців);
- поліполія;
- поліполія.

Зародження біржової торгівлі пов'язують із бельгійським містом Брюге, яке знаходиться на перетині багатьох європейських торгових шляхів, де у XV столітті на площі поряд з будинком купця Ван дер Бурсе збиралися купці з різних країн для обміну торговою інформацією, купівлі іноземних векселів та інших торгових операцій без пред'явлення конкретного предмета купівлі-продажу. На будівлі був вивішений герб, що мав форму трьох шкіряних гаманців, які за місцевим висловом називались «the Borsen». Цей знак і дав назву такій формі торгівлі.

Діяльність бірж почалася з укладання угод на реальний товар широкого асортименту (всі види сільськогосподарської продукції, лісоматеріали, текстильна сировина) за умови його термінової поставки. Механізм діяльності був досить простим — за укладеною на біржі угодою покупець на одному зі складів одержує оплачений ним товар або посвідчення про його поставку не пізніше, ніж через 15 днів. Такі угоди з реальним товаром при його терміновій поставці називають угодами з коротким строком поставки або угодами на «спот» (spot).

Головною передумовою виникнення біржової торгівлі реальним товаром є розвиток великого товарного виробництва, функціонування якого залежить від наявності ринку, здатного реалізувати великі партії товару на постійно діючій ос-

нові, за цінами, що формуються залежно від співвідношення попиту і пропозиції на товар. Первісна біржова торгівля не відрізняється від інших традиційних форм торгівлі за своїм об'єктом торгівлі, яким був реальний фізичний товар. Іншим був лише спосіб торгівлі - біржові публічні торги.

Основне завдання перших бірж полягало в тому, що вони витіснили купівлю-продаж «з рук у руки» і відкрили можливість здійснювати купівлю через замовлення. З розширенням торгових ринків та постійними коливаннями цін лише біржа могла дати термінові відомості про ціни і забезпечити торговця можливістю своєчасно здійснити закупівлю і продаж.

Основна функція біржі полягала у централізації попиту і пропозиції. Торговець терміново у доступній формі дізнається про все на світовому ринку, його настрої і прагнення.

До перших бірж відносять біржу в Антверпені, яка виникла у 1531 р. Сучасники називали цю біржу «нескінченим ярмарком». Її також можна вважати і міжнародною, оскільки у торгах на ній брали участь купці і товари з багатьох країн Європи. Ця біржа мала власне приміщення, над входом у яке висіла вивіска на латині «для торгових людей усіх народів і мов».

У 1549 р. виникають біржі в Ліоні і Тулузі (Франція), а згодом - біржа у Лондоні (1556 р.). В Японії біржа, яка займалася продажем рису, з'явилась в 1790 р., а в США перша біржа виникла у 1848 р. в Чикаго.

В історії бірж значне місце відводиться Амстердамській товарній біржі, що виникла у 1608 р. На Амстердамській біржі вперше була введена торгівля зразками і пробами товарів, а в подальшому були встановлені якісні норми для товарів, що давало змогу вести торгівлю без пред'явлення самої продукції на біржу.

На території України першою біржею вважається Одеська, яка була організована у 1796 р. Згодом з'явилися біржі у Харкові, Києві, Миколаєві, Катеринославі та інших містах. У передвоєнний 1914 р. у колишній Росії діяло 110 бірж. У 1917-1918 рр. діяльність бірж була заборонена, а з переходом до НЕПу у 1921 р. вони знову почали функціонувати.

У 1922 р. було заново організовано 24 товарні біржі. З 1928 по 1989 роки діяльність бірж була знову заборонена.

Найбільш відомими біржами колишнього СРСР є: МТБ - Московська товарна біржа, початковий статутний фонд якої становив 200 млн. руб.; РТСБ - Російська товарно-сировинна біржа, Москва, статутний фонд становив понад 200 млн. руб.

В Україні організовано біржі у містах Харкові, Миколаєві, Одесі, Львові, Донецьку, Києві.

Найбільш відомою серед бірж є Київська універсальна біржа, яка займається купівлею-продажем різноманітної електронної техніки, будівельної техніки зарубіжних виробників, літаків тощо.

На розвиток біржової справи у країнах, де розвивається ринок, впливають наступні чинники:

- економічний розвиток, фінансова система, кризові та інфляційні процеси і явища, домінуюче становище бартерних відносин;
- наявність та можливості матеріально-технічної бази країни;
- нерозвиненість ринкових взаємовідносин, відсутність інформації про попит і пропозицію.

Характерні ознаки діяльності перших бірж реального товару:

- торгівля здійснювалася на основі заздалегідь встановлених правил;
- угоди уклалися на реально існуючий товар;
- укладання угод відбувалося на основі опису якостей товару;
- торгівля масовими однотипними за якістю товарами;
- регулярність проведення торгів та прив'язка їх до одного ринкового місця.

У процесі розвитку ринкових відносин виникла потреба збільшити обсяги біржового обороту, посилити вимоги до якості товарів, що зумовило необхідність і створило передумови подальшої трансформації біржової торгівлі. До вимог, яких дотримувалися товарні біржі, додалися ще й такі:

- встановлення стандартів на товар;
- розробка типових контрактів;
- котирування цін;
- урегулювання спорів.

Зростання обсягів міжнародного товарообігу і формування світових товарних ринків зумовило можливість та необхідність використання в торгівлі наявним товаром, крім угод на умовах «спот», ще й угоди з відтермінованою поставкою, тобто «форвард» (forward), коли забезпечується поставка товару відповідної якості у визначений строк (на більш тривалий період) за цінами на момент укладання угоди, які, як правило, гарантують товаровиробникам певний рівень прибутку.

Перша така угода була укладена в 1730 р. на японській рисовій біржі «Долма». У цей же період така торгівля починається і на основних європейських біржах.

Економічний зміст торгівлі на строк полягає у тому, що в умовах коливання цін і через непередбачуваність ситуації на ринку вона дає можливість продавцю одержати торговий прибуток від угоди, а покупцю — максимальний спекулятивний прибуток, рівень якого залежить від оборотності угоди.

Конкуренція форм торгівлі товарами поступово привела до того, що у ХХ ст. торгівля реальним товаром майже повністю перемістилася у сферу позабіржового обороту. Як ринок торгівлі реальним товаром біржі далі переходять до вищої стадії свого розвитку, коли біржовим товаром стає ф'ючерсний контракт.

Ф'ючерсний контракт, на відміну від контракту на реальний товар, не передбачає зобов'язання сторін про поставку або прийом реального товару, а купівлю-продаж прав на цей товар. Результатом такої угоди є можливість виплати або одержання різниці між ціною контракту в день його укладання та ціною в день виконання.

Здійснення ф'ючерсних угод супроводжується обов'язковим страхуванням цінного ризику (механізм хеджування), який уперше був запроваджений 1920 р. на біржах США.

Логічним продовженням процесу хеджування в еволюції біржового товару стали опціони, що передбачають торгівлю не реальним товаром чи ф'ючерсним контрактом на його поставку, а тільки правом на володіння ним за певну премію.

Виникнувши як торгівля товарами, біржова торгівля виявилася досить перспективною формою організації торгівлі іншими активами, які з'явилися пізніше, і насамперед цінними паперами. Біржова торгівля цінними паперами нині є головною формою торгівлі ними.

Біржова торгівля сьогодні може здійснюватися не лише шляхом безпосередньої присутності торговця в біржовому залі на біржових публічних торгах, а може проводитися через комп'ютерну мережу поза біржовим залом. Комп'ютеризація біржової діяльності стирає її межі і потенційно дозволяє будь-кому безпосередньо брати участь у біржових торгах через комп'ютерну систему. В результаті відбувається поступовий процес стирання відмінностей біржової і позабіржової торгівлі, біржовим торговцем і бажаючим торгувати.

Комп'ютеризація створює широкі можливості для різноманітних біржових нововведень, дає змогу розширити коло біржових товарів, вводити різноманітні методи торгівлі, підвищує надійність операції, збільшує чисельність торговців.

У цьому напрямку можна зробити прогноз, що подальший розвиток ринку призведе до того, що торгівля цінними паперами в переважній більшості буде здійснюватися на позабіржовому ринку, як це сталося з торгівлею товарами, а сама біржова торгівля трансформується в електронну торгівлю ф'ючерсними контрактами.

Система електронних торгів сьогодні виступає рівноправним учасником у торговому залі. У конкурентній боротьбі за виживання перемає та система торгів, що дозволить на базі найдешевшого механізму встановлювати правильні, реальні ціни, забезпечувати високу надійність угоди, швидке її виконання. Електронна торгівля дозволяє підвищити ліквідність фондового ринку. Якщо на біржі ринок акцій певної компанії досить часто «робить» один спеціаліст, то в системі електронних торгів у створенні ринку бере участь широка мережа «брокерів-дилерів», це пояснюється тим, що на позабіржовому електронному ринку більшість їх функціонують одночасно і як брокери, і як дилери. Дані фірми виконують заявки на купівлю-продаж цінних паперів за власним вибором, не поєднуючи в одній операції функції брокера і дилера. Окремі брокери-дилери беруться за виконання замовлень, що охоплюють тисячі акцій, які за стандартами біржової торгівлі не можуть обертатися на біржі.

Технічні можливості електронної системи торгів дають змогу щодня здійснювати угоди, що включають кілька мільйонів акцій. До переваг комп'ютерної торгівлі відноситься те, що вона більш підготовлена до великих торгових обсягів. При розширенні ринку збільшити її потужність значно простіше і дешевше.

Вплив електронної торгівлі на підвищення якості ринку можна простежити, вивчаючи досвід системи автоматизації котирування Національної асоціації дилерів по цінних паперах NASDAQ (НАСДАК). До 1917р.— року настання ери НАСДАК— позабіржовий ринок, ринок OTC (Over the counter Market) страждав від торгових зловживань і хиб нагляду. Сьогодні до торгівлі через систему НАСДАК допускаються лише ті емітенти, що задовольняють визначені вимоги, хоча котирування акцій у системі НАСДАК нижче від акцій аналогічних компаній на фондових біржах.

Якість ринку електронної торгівлі визначається також і роботою його учасників. Хоча при торгівлі акціями на позабіржовому електронному ринку не встановлюються описані вище правила або система пріоритетів, проте механізм підключення учасників торгів до торгової системи дозволяє клієнтові вибрати кращу ціну.

- Світова практика свідчить, що торгова система має три модулі:
- метчінг (автоматична система вибору контрагента);

- акцепт,
- звітність.

Система «метчінг» передбачає, що брокери мають увести в комп'ютер код цінного паперу, характер угоди (купівлю або продаж), ціну і кількість цінних паперів. Така реєстрація заявок може відбуватися 24 години на добу, і електронна система автоматично фіксує час уведення та присвоює номер. Як правило, заявка не приймається до виконання, якщо вона не забезпечена попередньо внесеними коштами, необхідними для виконання замовлення на купівлю. За правилами безупинного порівняння заявок автоматично (миттєво) включена в систему електронних торгів заявка перевіряється на наявність зустрічних заявок.

Зустрічні заявки - заявки, подані на купівлю і продаж одного і того ж цінного паперу. При цьому заявки на купівлю завжди будуть зустрічними стосовно заявок на продаж і навпаки.

Основною функцією товарних бірж є формування ринкових цін, які у світовій практиці застосовуються як загальний індикатор цін.

Міжнародна біржова торгівля сприяє концентрації попиту і пропозиції у визначених місцях та забезпечує можливість формування біржових цін на основі світового рівня попиту і пропозиції за широким асортиментом товарної продукції.

Для міжнародної торгівлі характерним є розмаїття ринкових цін, коли один і той же товар може бути реалізований за різними цінами, залежно від умов угоди та базису поставки, характерних особливостей ринку і джерел цінової інформації.

Світові ціни (word market price) - ціни угод на великі партії товарів, укладені в основних центрах світової торгівлі. Такі угоди укладаються на умовах платежу у вільно конвертованій валюті, а вибрані ринки регулюються загальним, а не спеціальним торговельно-політичним режимом.

Для кожного конкретного світового центру торгівлі характерна своя ціна, яка має назву ринкової ціни (market price).

Якщо ринок дефіцитний, тобто попит на його товари перевищує пропозиції, то він вважається ринком продавця і на ньому диктується ціна продавця (seller's price).

Якщо пропозиція на ринку перевищує попит, то цей ринок є ринком покупця і на ньому диктується ціна покупця (buyer's price).

У процесі визначення реального рівня цін на світових товарних ринках виникають проблеми, які ускладнюють їх розрахунки. Насамперед, це наявність постійних цінових коливань, системи надбавок і знижок з урахуванням стану ринкової кон'юнктури, місця і часу торгової угоди.

Інструментом кількісного оцінювання змін динаміки та рівня світових цін є цінові показники:

· **контрактні ціни** — ціни, що відображають рівень цін на продукцію певної якості за відповідних умов поставки та оплати;

· **ціни пропозиції** — це ціни офіційної продукції продавця, які відрізняються від контрактних цін на величину знижки, яку під час переговорів, тобто у процесі створення необхідної ціни досягає покупець;

· **довідкові ціни** (ціни продавців) — за умови зниження попиту довідкові ціни протягом певного періоду ще залишаються незмінними, а реагування на зміну попиту здійснюється шляхом збільшення або зменшення знижок. Довідкові ціни регулярно публікуються, наприклад, у щорічнику Міжнародного валютного фонду.

За умови погіршення кон'юнктури і зниженні попиту більш об'єктивне уявлення про рівень цін дають ціни фактичних угод.

Залежно від кон'юнктури та взаємовідносин між покупцями і продавцями, між рівнем довідкових цін та цінами фактичних угод формуються ціни біржових котирувань, а саме: ціни реального товару (spot price), термінових угод ф'ючерсних цін (futures) на різних товарних біржах світу та за умов різних базисних поставок. Ціни, визначені таким способом, коливаються кількісно.

Коли при визначенні світової ціни використовують біржові котирування, це дає змогу об'єктивно аналізувати кон'юнктуру на світових ринках певних товарів на короткостроковий період та розраховувати їх прогнозні рівні на найближчу перспективу. Крім того, в основу аналізу закладаються, згідно з міжнародними методиками, порівнянні, натуральні та вартісні показники.

Найбільш об'єктивно рівень світових цін відображає так званий показник питомої вартості товару або питомої ціни, який визначається відношенням загальної вартості реалізованого (експорту) або купленого (імпорту) певного виду товару у всьому світі до його загальних фізичних обсягів.

Світові ціни – об'єктивний показник при дослідженні динаміки товарних ринків, руху цін у міжнародній торгівлі, оскільки є середньозваженими цінами всіх ринків конкретного асортименту товару. Як правило, питомі ціни є об'єктивною базою для аналізу таких проблем, як співвідношення світових та внутрішніх цін в окремих країнах, формування цін під впливом інфляційних процесів.

Подальше повсюдне використання слова «біржа» зумовлене, очевидно, тим, що воно означало як «шкіряний гаманець», так і в переносному значенні – грошові суми взагалі.

Загалом у світі існує два типи бірж - товарна та фондова. Якщо товарна біржа – це постійно діючий оптовий ринок однорідних товарів, то на фондовій біржі обертаються цінні папери й іноземна валюта.

Основні ознаки міжнародних бірж:

- 1). ціни світового ринку;
- 2). товари – активні суб'єкти міжнародної торгівлі;
- 3). вільний валютний і податковий режим торгівлі (як правило).

Необхідно виділити три важливих аспекти діяльності біржі – *юридичний, організаційний та економічний*.

· **Юридичний аспект.** Йдеться про існування офіційно зареєстрованого об'єднання у формі акціонерного товариства чи товариства з обмеженою відповідальністю. У ці товариства входять інвестори, комерційні посередники, які використовують як власне, так і орендоване майно. У країнах зі зрілою ринковою економікою зазвичай в акціонерному товаристві (компанії) майно стає неподільною власністю товариства, а в товаристві з обмеженою відповідальністю (партнерстві) – пайовим капіталом, який можна повертати учасникам як у грошовій, так і в натуральній формі. Економічна основа такої відмінності полягає в тому, що біржі, які організуються як акціонерні товариства, як правило, створюються для розширення справи і мають реінвестувати частину отриманого прибутку, котрий утворюється зі спільно заробленого акціонерами доходу, що не надходить у розподіл за дивідендами і таким чином перетворюється на неподільну власність товариства.

Біржі з недостатнім стартовим капіталом найчастіше реєструються як товариства з обмеженою відповідальністю, що означає необхідність розподілу більшої частини прибутку між учасниками. Відбувається нарощування індивідуальних паїв, які при ліквідації товариства або при виході з нього передаються кожному або в грошовій, або в натуральній формі, або в обох одночасно.

Усі члени біржі є співвласниками чи співкористувачами загального біржового майна, одночасно залишаючись кінцевими власниками внесених вкладів і, що важливо, доходів, які отримуються. Вони становлять колектив найчастіше фізичних (іноді юридичних) осіб, тобто окремих громадян (чи організацій), які отримують торговий прибуток у специфічній формі – комісійних, біржових і брокерських зборів.

· **Організаційний аспект.** Товарна біржа – це торгове місце особливого типу, де зустрічаються покупець і продавець або безпосередньо один з одним (на відкритій для непрофесіоналів біржі), або через посередників-фахівців (брокерів, дилерів, маклерів – на закритій біржі). Це місце, де гуртовий попит і пропозиція спрямовуються в одну точку – біржове кільце для кожної товарної секції. Головний засіб досягнення мети – стандартизація самих об'єктів торгівлі – товарів на готівкових і контрактів на термінових біржах. Стандартизуються також правила ведення торгів, процеси проходження замовлень, порядок розрахунків за угодами та інші види біржової діяльності.

Розглянута в такому ракурсі біржа постає як своєрідний механізм проведення торговельних операцій на основі принципу управління вільною конкуренцією через обмеження можливого доступу до товарів і гласність виявлення цін.

· **Економічний аспект.** Він виявляється в тому, що біржа – це багатогуртовий товарний ринок і водночас тонкий інструмент реального ринкового ціноутворення. Концентрація та централізація величезних товарних мас на готівкових біржах і фінансових ресурсів як з реальним товарним покриттям, так і без нього на строкових біржах дозволяють сформувати економічно обґрунтовану, зокрема і прогнозовану ціну, ув'язати рух товарних і грошових потоків, поєднати виробництво та споживання, полегшити планування господарської діяльності численних контрагентів.

Міжнародна біржова торгівля має цілком виражену географічну концентрацію. Передовими центрами були і залишаються США, Великобританія, Японія. Роль американських бірж значно зросла під час і після другої світової війни, коли всюди, крім США, біржі були закриті. На той період на них припадало 90% операцій. Перевага США у ф'ючерсній та опціонній торгівлі зберігалася до середини 80-х років, але в наступні роки європейські та азіатські ф'ючерсні ринки стали конкурентами традиційним ринкам США. За період 1985-1990 рр. частка ф'ючерсної торгівлі за межами США збільшилася з 12,8 до 46,8 відсотка. Обсяги ф'ючерсної торгівлі в Азії збільшилися вдвічі, а в Європі – практично утричі.

Спеціалізацією американських товарних бірж традиційно була сільськогосподарська продукція, Великобританії – дорогоцінні і кольорові метали та енергоносії, японських – аграрна продукція, хоча на даний час ця спеціалізація у всіх трьох центрах не настільки виражена.

Найбільшою товарною біржею світу є американська *Чиказька торгова біржа (Chicago Board of Trade)*, на якій здійснюються ф'ючерсні і опціонні угоди із зер-

новими (пшениця, кукурудза, овес, соя-боби), олійними (соева олія, соєвий шрот) культурами, дорогоцінними металами (золото і срібло), казначейськими білетами і облігаціями США, муніципальними облігаціями, індексами акцій і облігацій.

Другою за обсягами продажу біржових товарів є *Чиказька товарна біржа* (*Chicago Mercantile Exchange*), але на ній продається не так багато товарів. Предмети угод – велика рогата худоба, свині і піломатеріали. Основна кількість угод припадає на казначейські папери США, валюту, євродолари, індекси цін акцій і облігацій.

Нью-Йоркська товарна біржа (*New-York Mercantile Exchange*) – третьою за кількістю укладених угод. Предметами угод на цій біржі є паливна і сира нафта, пропан і бензин, а також платина і паладій.

Біржа Комекс (Commodity) у Нью-Йорку за останні роки дещо зменшила обсяги операцій. Ведуться операції з міддю, алюмінієм, золотом, сріблом, індексами цін валюти і цінних паперів.

На Нью-Йоркській біржі кави, цукру і какао (Coffee, Sugar, Cocoa Exchange) ведеться торгівля відповідними товарами різних сортів.

На Нью-Йоркській біржі бавовни і цитрусових (New-York Cotton, Citrus Exchange) укладаються контракти з купівлі-продажу бавовни, концентрату апельсинового соку, пропану. Ведуться також операції з індексом долара, казначейськими білетами США.

Найбільша біржа Великобританії - *Лондонська міжнародна фінансова ф'ючерсна біржа* (*London International Financial Futures Exchange*) - здійснює торгівлю фінансовими інструментами (державними цінними паперами, валютою, індексами цін акцій).

У Японії найбільша *Токійська товарна біржа*. Ведуться операції з цінними металами (золото, срібло, платина).

Досить великою за обсягами операцій є Сіднейська ф'ючерсна біржа. Проте товарні операції (шерсть і велика рогата худоба) ведуться в дуже незначних обсягах, а інші операції припадають на банківські векселі, державні цінні папери, індекси цін акцій, облігацій.

У Франції одна з найбільших – *Паризька біржа МАТІФ*. Основна частина операцій припадає на державні облігації, а товарні угоди (цукор, картопля, какао-боби) мають незначний обсяг.

Серед найбільших товарних бірж сьогодення можна виділити два типи:

- універсальні (до універсальних бірж належать: Чиказька торгова біржа і Чиказька товарна біржа (США), «Болтінг ексчейндж» (Великобританія), Токійська товарна біржа (Японія), Сіднейська ф'ючерсна біржа (Австралія), Сінгапурська міжнародна валютна біржа (дизельне паливо, золото, валюта, індекси акцій) і товарна біржа в Сан-Паулу (агропромислова продукція, золото, індекси акцій);

- спеціалізовані:

- широкопрофільні (біржі, які здійснюють торгівлю металами у Лондоні і Нью-Йорку, енергоносіями у Нью-Йорку, Лондоні, біржа МАТІФ у Парижі, лондонські біржі ФОКС і Міжнародна нафтова та багато інших);

- вузькопрофільні (біржа пшениці «Канзас сіті борд оф трейд» (США), японські біржі цукру, каучуку, текстильної сировини, зернобобових), їх стає все менше, багато з них зливаються з іншими або розширюють коло своїх товарів).

Залежно від своєї ролі в торгівлі тим чи іншим товаром можна виділити біржі міжнародного значення, регіональні і національні.

- Міжнародний характер товарних бірж визначається кількома критеріями. Насамперед це мають бути центри, які обслуговують потреби всього світового ринку відповідного товару, ціни на яких відображають коливання попиту і пропозиції.

- Регіональні біржі орієнтовані на операції з більш вузьким колом учасників. Такі біржі обслуговують ринки кількох країн. Для прикладу можна назвати «Болтік ексчейндж» у Лондоні, операції з зерновими на якій проводяться в рамках ЄЕС, Сіднейську, Сінгапурську біржі та ін.

- Національними вважаються більшість японських, бразильських бірж і навіть окремі американські. Вони здійснюють операції, орієнтовані на внутрішній ринок, при цьому часто мають обмеження в торговельному і податковому режимах, що робить неможливим участь іноземних осіб в операціях і проведенні арбітражних угод.

1.4. Земельний аукціон та його значення

Земельний аукціон - це один із способів надання у користування або відчуження у власність земельних ділянок на засадах змагальності фізичним та юридичним особам для спорудження житлових будинків, магазинів, офісів, фабрик, інших життєво необхідних об'єктів, здійснення підприємницької діяльності. За існуючої системи розподілу землі, для одержання конкретної земельної ділянки фізичні та юридичні особи звертаються з відповідними клопотаннями до місцевих Рад або їх виконавчих комітетів. Останні на власний розсуд або надають, або ж відмовляють у наданні земельної ділянки заявникові. У більшості випадків, особа, яка одержує ділянку, не платить за постійне користування нею, навіть якщо користування цією ділянкою землі приносить користувачеві значний матеріальний зиск.

Земельні аукціони докорінно змінюють таку систему надання землі, відкривають шлях до розподілу її на засадах конкуренції, коли особа або підприємство, що платить найбільшу ціну, одержує право на конкретну земельну ділянку.

При проведенні земельних аукціонів слід керуватися десятьма основними принципами, а саме:

- Земельні аукціони мають проводитися на засадах відкритої конкуренції, коли перемагає той, хто пропонує найвищу ціну.

- Згідно з чинним законодавством, земельні аукціони мають бути відкритими для всіх учасників, тобто як для фізичних, так і для юридичних осіб, охоплювати якнайширшу територію і залучати якнайбільшу кількість учасників.

- Там, де це можливо, на земельних аукціонах слід продавати земельні ділянки у приватну власність, або, якщо у національному законодавстві існують певні обмеження щодо права приватної власності на землю, продавати право на таку довгострокову оренду, що передбачала б такі переваги, які дає приватна земельна власність.

- Право на оренду землі, що пропонується для продажу через земельні аукціони, повинно:

- бути довгостроковим, тобто принаймні на 50 років з пріоритетним правом подовження цього терміну ще на 50 років;

- підлягати передачі шляхом продажу, дарування, успадкування, застави, обміну, передачі в оренду іншій особі тощо без відповідного дозволу на це місцевої Ради;

- перетворитися на право приватної власності на землю, якщо це буде дозволено національним законодавством.

· Затверджений перелік можливих варіантів використання земельних ділянок, що виставляються на аукціон, має бути досить широким і передбачати різні можливості їх використання як з комерційною метою, так і для житлового будівництва, а не обмежуватися традиційним вузьким визначенням «цільового землекористування». Такий перелік має бути оприлюдненим заздалегідь до початку аукціону.

· Визначення і оцінювання технічних умов інженерної інфраструктури ділянок, виставлених на аукціон, та надання відповідної інформації також мають передувати проведенню аукціону.

· Стартові ціни на право купівлі запропонованих земельних ділянок мають бути досить низькими для того, щоб викликати інтерес до аукціону.

· Організаторам аукціонів та владі міст, де вони проходять, слід завчасно розпочати широкомасштабну активну рекламну кампанію на телебаченні, радіо та у пресі для інформування населення і всіх зацікавлених сторін про проведення аукціону із залученням до цієї кампанії ключових посадових осіб даного міста.

· Земельні аукціони мають проводитися регулярно.

· Як найважливіший спосіб надання земель у користування і власність, містам слід використовувати саме земельні аукціони та інші конкурсні механізми, а не існуючу адміністративну систему розподілу землі.

Згідно з методикою проведення земельних аукціонів, місцева Рада публічно оголошує через рекламні повідомлення на телебаченні, по радіо або у пресі про наявність конкретних земельних ділянок, що виставляються на аукціон для продажу або придбання права оренди зацікавленими фізичними та юридичними особами. Рекламні повідомлення мають містити опис ділянок та їхнього місцезнаходження, вказувати на конкретне право, запропоноване до продажу на аукціоні, інформувати про місце, дату проведення аукціону і мінімальну запропоновану стартову ціну, відсилати до джерел більш детальної інформації про аукціон та наводити адреси пунктів реєстрації для участі у ньому. Спеціальні пакети інформаційних бюлетенів містять більш детальний опис процедури аукціону і реєстрації для участі у ньому, самих земельних ділянок та передбачених законодавством можливих шляхів їх використання, а також відповідних технічних умов.

Потенційні учасники аукціону аналізують свої можливості, відвідують запропоновані ділянки, збирають необхідну інформацію про ринкові умови, наявну інфраструктуру, екологічні умови і законодавчі обмеження та підраховують ринкову вартість запропонованих ділянок, виходячи з можливостей подальшого їх використання. Фізичні та юридичні особи, які вирішили взяти участь в аукціоні, подають відповідно заповнену заяву та реєструються в організаторів аукціону (іноді це може бути місцева філія біржі) за один-два дні до початку аукціону. Такі особи, щоб продемонструвати серйозність своїх намірів та отримати допуск до участі в аукціоні, вносять завдаток, який повертається після закінчення аукціону. Згаданий завдаток, як правило, не перебільшує 10% встановленої стартової ціни на кожен з виставлених ділянок.

У день аукціону зареєстровані учасники, які дістали право участі в ньому, збираються у відведеному приміщенні і беруть участь у торгах, що їх веде професійний аукціоніст. За ходом торгів стежить спеціальна комісія з проведення аукціону. Торги ведуться у присутності громадськості, публічно, включаючи словесний торг, доки не виграє той, хто запропонує найвищу ціну. Під час або одразу після аукціону представник місцевої Ради чи її уповноважений, переможець аукціону і організатор аукціону підписують документ, що засвідчує факт перемоги певного учасника на аукціоні та визначає зобов'язання сторін. Протягом встановленого строку місцева Рада приймає рішення про надання земельної ділянки переможцеві аукціону, який, у свою чергу, сплачує решту суми названої ним ціни. Усі учасники, які програли аукціон, одержують назад свої попередні внески через кілька днів після завершення аукціону.

Земельні аукціони відіграють важливу роль у реформуванні земельних відносин в Україні та у процесі переходу країни від адміністративно-командної до ринкової економіки в цілому. У зв'язку із цим земельні аукціони спрямовані на досягнення такої мети:

- Земельні аукціони стимулюють ефективне землекористування на засадах ринкової економіки через надання ділянок землі тим громадянам та організаціям, які найкраще розуміють цінність та можливості використання конкретних ділянок і готові працювати у цьому напрямку.

- Земельні аукціони дозволяють залучити грошові ресурси приватного сектора для фінансування будівництва житла, магазинів, офісів, підприємств та об'єктів інженерної інфраструктури в умовах, коли уряд не має достатніх фондів для проведення або завершення такого будівництва.

- Земельні аукціони сприяють створенню робочих місць у будівництві і постійних робочих місць для громадян.

- Земельні аукціони забезпечують надходження прямих грошових прибутків до місцевих бюджетів, звідки вони можуть бути використані на такі важливі соціальні та муніципальні програми, як, наприклад, будівництво житла для малозабезпечених сімей або реконструкція міської інженерної інфраструктури.

- Земельні аукціони піднімають завісу секретності, що оточує чимало рішень про розподіл землі, які приймаються відповідними органами на місцях, розглядають такі рішення відкрито, що унеможливорює неправомірні рішення та зловживання в цій сфері.

- Земельні аукціони створюють можливість для дослідження та встановлення ринкової вартості земельних ділянок і таким чином забезпечують надання інформації, необхідної покупцям і продавцям землі, а також місцевій владі, для проведення оцінювання землі.

- Земельні аукціони є найшвидшим та найпростішим механізмом передачі землі з державної власності у приватну власність або оперативне управління

- Земельні аукціони допомагають у створенні життєздатних діючих ринків приватної землі та нерухомості, які найбільшою мірою відповідають потребам окремих громадян і організацій.

- Згодом земельні аукціони призведуть до появи такого майна, яке знаходиться у приватній власності або управлінні і є джерелом податкових надходжень до бюджетів місцевих органів влади.

· Земельні аукціони допомагають у виконанні вимог державних законів та урядових нових постанов, спрямованих на прискорення та завершення земельної реформи і приватизації.

Згідно з чинним законодавством України, до продажу через земельні аукціони можуть бути запропоновані такі права:

- право на оренду земельних ділянок для довгострокового користування;
- право на забудову земельних ділянок під індивідуальні приватні будинки, гаражі та дачі;
- право на приватизацію об'єктів незавершеного будівництва та земельних ділянок під ними;
- право на приватизацію бензозаправних станцій та земельних ділянок під ними.

На всіх шести проведених у 1994 році земельних аукціонах продавалося право на оренду земельних ділянок для довгострокового користування, хоча у кожному місті варіанти оренди були дещо різними. Організатори аукціонів у містах, де вони проводилися, спеціально передбачили види оренди, які були максимально наближені до справжньої приватної власності на землю. Це, зокрема, довгострокове володіння землею (протягом 50 років з подальшим поновленням права володіння ще на 50 років); право орендаря продавати або передавати право на оренду третій стороні без погодження з місцевою Радою; право орендаря самостійно обирати можливі шляхи використання земельної ділянки, а також вирішувати, який з дозволених об'єктів комерційного чи іншого призначення будувати; право орендаря на одержання орендованої ділянки у приватну власність, якщо буде відповідним чином змінене національне земельне законодавство.

Окрім права на оренду землі для довгострокового користування, на перших двох аукціонах у Харкові було запропоновано до продажу право на забудову земельних ділянок під індивідуальні приватні будинки. Місцева влада заздалегідь інформувала зацікавлених осіб про місцезнаходження таких земельних ділянок і була готова надати у приватну власність чи у користування переможців аукціону ці земельні ділянки через деякий час після аукціону. Проте жодна із запропонованих ділянок цієї категорії не зацікавила достатньої кількості учасників. Організатори одеського аукціону пішли далі, ніж їхні колеги з інших міст: відповідно до Указу Президента України від 14 жовтня 1993 року «*Про приватизацію об'єктів незавершеного будівництва*» (див. додаток 6), вони виставили на продаж право на приватизацію об'єктів незавершеного будівництва та двох земельних ділянок під ними. Об'єкти незавершеного будівництва, пов'язані з цими двома ділянками землі, насправді не були реальними спорудами, розташованими на них. Як це й передбачено Указом, згадані «об'єкти» являли собою лише пропозиції щодо можливої забудови певних ділянок у майбутньому, попередньо подані на розгляд місцевих органів виконавчої влади. У жодному з міст, де проводились аукціони, не було зроблено жодної спроби продати через аукціони бензозаправні станції та земельні ділянки під ними, про які йдеться в Указі Президента України від 19 грудня 1993 року.

Виникає питання, чи зможуть владні органи у містах, які воліють продавати землю безпосередньо у приватну власність, робити це, не порушуючи чинного *Земельного кодексу України*. *Земельний кодекс* передбачає право приватної власності

на землю для фізичних осіб та право колективної власності для деяких юридичних осіб тільки у загальній формі. Водночас обидва Укази Президента України 1993 року надають юридичним та фізичним особам право власності на земельні ділянки, розташовані під об'єктами незавершеного будівництва та бензозаправними станціями. Якщо згодом у законодавстві України буде закріплено право на безпосередній продаж землі у приватну власність для користування нею в усіх можливих цілях, тоді земельні аукціони являтимуть собою чудовий механізм проведення такого продажу землі фізичним та юридичним особам.

Земельні аукціони цілком відповідають чинному земельному законодавству України, яке включає *Земельний кодекс України* (прийнятий 13 березня 1992 року) та багато нормативних актів Верховної Ради, Президента України, Кабінету Міністрів і Державного комітету з земельних ресурсів. Відповідні витяги з законодавчих актів наведені у додатку 6. Згідно з *Земельним кодексом*, місцеві Ради є уповноваженими надавати землю, що знаходиться у державній власності, у власність, оренду або користування фізичним та юридичним особам з широкою метою.

З погляду закону, земельні аукціони можна розглядати як один із існуючих засобів, за допомогою яких місцева влада може визначати, котрій з фізичних чи юридичних осіб слід надати перевагу в одержанні права власності, оренди користування земельною ділянкою. Застосовуючи конкурсний механізм аукціону, міська влада вибирає суб'єкта такого права (переможця аукціону) і надає йому земельну ділянку відповідно до *Земельного кодексу*. Кожне з цих прав закріплене в окремому розділі *Земельного кодексу*. Так, право приватної власності громадян на землю передбачене ст. 6 *Земельного кодексу України*, оренда землі — ст. 8 цього *Кодексу* і т.д. Президентські укази чітко визначають аукціони як метод приватизації об'єктів незавершеного будівництва і бензозаправних станцій та земельних ділянок під ними. Беручи до уваги також положення про аукціони, що їх розглядають органи місцевої влади, можна стверджувати, що національне законодавство України визнає аукціони цілком правомірними.

Загальна правомірність та відповідність земельних аукціонів чинному законодавству України була підтверджена міськими управліннями Міністерства Юстиції міст Харкова, Львова, Одеси та Чернігова, незалежними експертами фахівцями юридичних факультетів Київського національного університету, Харківської юридичної академії та Львівського університету, а також Державного комітету України у справах містобудування і архітектури.

Участь у земельних аукціонах можуть брати всі фізичні та юридичні особи, як українські, так і іноземні. Проте *Земельний кодекс України* встановлює обмеження залежно від того, яке саме право запропоноване до продажу на аукціоні. Стаття 8 дозволяє надавати землю в довгострокову оренду українським та іноземним фізичним та юридичним особам. Стаття 6 обмежує надання земельних ділянок у приватну власність, спорудження на них індивідуальних будинків, гаражів та дач, поширюючи це лише на громадян України. Укази Президента про об'єкти незавершеного будівництва та бензозаправні станції містять чітке положення про дозвіл іноземним фізичним і юридичним особам брати участь в аукціонах та одержувати земельні ділянки у приватну власність. У межах національного законодавства кожне

місто вправі самостійно вирішувати, хто може брати участь у земельному аукціоні, який проводиться в цьому місті. Так, Одеса відкрила свій аукціон для всіх українських та зарубіжних осіб, водночас як Львів запровадив обмеження щодо іноземних учасників.

Вартість проведення земельних аукціонів може бути різною у різних містах та для різних аукціонів. Базова вартість включає:

- оплату робочого часу співробітників міських органів влади, необхідного для підбору земельних ділянок, їх оцінювання, визначення обмежень щодо можливостей їх використання, розробки технічних умов, укладання пакетів інформаційних бюлетенів тощо;
- оплату послуг організатора аукціону (ним, як правило, виступає місцева філія біржі), який забезпечує приміщення для проведення аукціону, розповсюджує інформаційні матеріали, допомагає в організації та веденні рекламної кампанії тощо;
- оплату рекламної кампанії, яка включає укладання текстів та створення дизайн-проектів рекламних оголошень у пресі, на телебаченні та радіо, а також підготовку рекламних гасел, стендів, листівок та інших рекламних матеріалів.

Вартість проведення аукціону може становити від кількох сотень доларів до 10 000 доларів, залежно від рівня активності та розмаху рекламної кампанії.

Земельні аукціони регулярно проводяться у багатьох країнах світу. Наприклад, у Сполучених Штатах, Китаї та Німеччині земельні аукціони застосовуються для продажу права на володіння чи оренду земельних ділянок. У тих країнах, де більша частина земель вже знаходиться у приватній власності, земельні аукціони, як правило, використовуються для здійснення операцій купівлі-продажу між приватними власниками. У тих випадках, коли проводиться приватизація державної землі, вона здебільшого торкається лише однієї або кількох окремих ділянок. У XIX столітті, коли уряд Сполучених Штатів володів значними землями, він провів широку програму приватизації землі через земельні аукціони. Сьогодні, хоча понад 90% міської землі у Сполучених Штатах знаходиться у приватній власності, федеральний уряд продовжує вдаватися до земельних аукціонів для продажу ділянок, які йому належать. Китай теж має власну програму активного проведення земельних аукціонів у спеціальних (вільних) економічних зонах на своїй території, які заохочують як китайських, так і іноземних осіб купувати право на довгострокову оренду землі під забудову житловими будинками, комерційними та виробничими спорудами. Земельні аукціони є найпопулярнішим та найстарішим методом надання землі. Інший метод, так званий «конкурсний тендер», або «запит на пропозицію», полягає у використанні більш складного дискреційного процесу. На відміну від аукціону, де найвища запропонована ціна автоматично забезпечує переможцеві аукціону одержання бажаної ділянки землі, для визначення переможця у методі «конкурсного тендеру» беруться до уваги інші фактори, ніж найвища запропонована ціна.

Земельні аукціони являють собою лише один із заходів здійснення в Україні докорінного реформування земельних відносин. У 1994 році урядова робоча група на чолі з колишнім Головою Державного комітету України з земельних ресурсів

Борисом Чепковим і Головою Державного комітету України у справах містобудування та архітектури Володимиром Гусаковим розробила новий проект *Земельного кодексу* та нові законопроекти з питань планування територій і реєстрації прав на нерухому власність. У багатьох містах країни проведено експеримент із застосуванням нових підходів, що відводять велику роль ринковим операціям з землею та нерухомим майном. В Одесі розробляється методика «конкурсного тендеру», або «запиту на пропозицію». У Чернігові впроваджується підхід «зонування» до проведення планування території міста та надання земель. У стані розроблення знаходиться зараз проект, що стосується введення процедури реєстрації прав на землю та прискореного впровадження державних актів про власність. Нарешті, у багатьох містах України органи влади, підбадьорені успіхом земельних аукціонів 1994 року, планують проведення своїх власних перших аукціонів вже цього року.